

Farkas Judit Antónia

A képek, amelyek bejárták és megosztották az egész világot

A Life magazin 1956-os fotói

Abban, hogy a nyugati világ ilyen intenzív figyelemmel és erős érzelmi azonosulással követte a magyarok szabadságért és függetlenségért vívott küzdelmét, majd a forradalom leverésének következményeit, és ilyen sikeres volt a mintegy 200 000 magyar menekült nyugati országokba történő befogadása, elvitathatatlan szerepe volt a tömegtájékoztatásnak. A hazai történeti kutatások eddig – néhány kivételtől eltekintve¹ – mégis zavarba ejtően kevés figyelmet fordítottak annak vizsgálatára, milyen jelentős szerepet játszott ebben a folyamatban a fotózszurnalizmus. A több százézes, sőt milliós példányszámban megjelenő nyugati képes hetilapoknak (például *Life*, *Picture Post*, *Paris Match*, *Epoca*, *Stern*), amelyek a televíziózás széles körű és tömeges elterjedéséig változatos vizuális tartalmukkal, nagyméretű, gyakran teljes oldalakat, oldalpárokat betöltő, kiváló minőségű fekete-fehér (és színes) fotóikkal, fotóesszéikkel, képriportjaikkal hódították meg az olvasóközönséget, amellet, hogy emberek millióinak mentalitását és ízlését befolyásolták, jelentős kulturális, közvélemény- és társadalomformáló szerepük is volt.

A nyugati képes magazinok 1956-os sajtófotói, képriportjai közül vitathatatlanul az amerikai *Life* magazinéi váltak a legismertebbekké, és fejtették ki a legszélesebb körű hatást szerte a világon. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan váltak a fotók² globálisan ismertté, milyen szerepet játszottak a forradalom elbeszélésének és emlékezetének alakításában, miként jelentek meg a kommunista és kommunistaellenes propagandában, és hogyan manipulálták őket különféle ideológiai, politikai megfontolásból. Bemutatom, hogy kik és milyen körülmények között készítették a felvételeket, milyen stratégia mentén történt a publikálásuk, hogyan fogadták, és milyen érzelmeket váltottak ki.

A MAGAZIN

Amikor Henry R. Luce (1898–1967), a *Time* (1923) hír- és a *Fortune* (1930) üzleti magazint, illetve a *The March of Time* című rádiós (1931) és filmes soro-

¹ Balázs–Casoar 2006; Casoar, Phil – Balázs, Eszter 2006: *Les héros de Budapest*. Párizs. A továbbiakban a magyar kiadásra hivatkozom: Casoar–Balázs 2016.

² A magazinnak csak azokkal a fotóival foglalkozom részletesen, amelyeket a forradalom napjaiban Magyarországon járt fotóriporterek készítettek a hetilap megbízásából. Ezúton köszönöm John Sadovy és Mario De Biasi jogörökösének, hogy hozzájárultak a fotók közléséhez.

zatot (1935) is magába foglaló Time Inc. kiadóvállalat tulajdonosa az 1930-as években elhatározta, hogy alapít egy új hetilapot, amelyben a fotókon lesz a hangsúly, arra alapozta elgondolását, hogy az olvasók mindennél jobban ki vannak éhezve a képekre és a képekkel elbeszélte történetekre.³ A kisméretű kamerák megjelenésével a fotózás egyre elterjedtebb és népszerűbb tevékenység lett, ami nagyban hozzájárult ahhoz, hogy megnőtt a fotó és a fotóesszé műfaja iránti érdeklés. Ezt az európai képes orgánumok példái is alátámasztották (például *Vu*, *Berliner Illustrierte Zeitung*, *Weekly Illustrated*).

1936. november 23-án jelent meg a *Life* magazin első száma.⁴ A világ legjobb fotóriportereinek felvételeit közlő hetilap az évek folyamán Amerika legkedveltebb sajtóterméke és a fotózszurnalizmus egyik legbefolyásosabb nemzetközi fóruma lett. Itt jelentek meg Robert Capa normandiai partraszállás során készült döbbenetes felvételei (1944. június 19. 25–31.) és Alfred Eisenstaedt Times Square-en megörökített *Győzelmi csók* című ikonikussá vált fotója (1945. augusztus 27.) is, hogy a legismertebb példákat említsem. A második világháború lezárultát követően a Time Inc. sajtótermékei egy részével a nemzetközi sajtópiacra is megjelent.⁵ A *Time* nemzetközi kiadásai mellett 1946-ban elindította a több mint 100 országban terjesztett *Life Internationalt*, majd 1953-ban a tekintélyes számú spanyol ajkú olvasóközönség megszólítását célul tűzve ki életre hívta az első idegen nyelvű kiadványát, a *Life en Españolt*. A sajtóbirodalom tulajdonosát, Luce-t lapjai nemzetközi jelenlétével az üzleti bevételek mellett az amerikai értékek és a demokrácia terjesztésének missziója vezérelte, ami a hidegháborús szembenállás erősödésével különösen felértékelődött. A *Life* (és a *Time*) magazin antikommunista irányultsága és az olykor harcias hidegháborús hangvétele ellenére, amely az 1956-os forradalommal és annak utóéletével foglalkozó anyagok során is tetten érhető, objektíven és magas szakmai színvonalon művelte az újságírást.

A LIFE TUDÓSÍTÓI BUDAPESTEN

A magyar forradalom kitörése az egész világot váratlanul érte és meglepte. Az ország egyik napról a másikra a világsajtó figyelmének a középpontjába került. A magyar vonatkozású képriportok iránti érdeklődést fokozta, hogy az október utolsó napjaiban tömegesen a helyszínrre érkező tudósítóknak, köztük fotóriportereknek és operatőröknek – becslések szerint számuk 150 körül mozgott – évek óta első ízben nyílt arra lehetőségük, hogy a vasfüggöny mögött lévő, a hidegháború miatt hermetikusan elzárt országba bejussanak, és objektív tudósítást készítsenek.⁶ Budapest olyan volt a világ szemében, mint „egy rejtélyes és

³ Baughman 2001; Doss 2001; Brinkley 2010; Webb 2016.

⁴ 1972-ig heti, 1978–2000 között havi rendszerességgel, 2004–2007 között mellékletként látott napvilágot.

⁵ Ten Million Answers a Month to the Lie. *Life* 1949. február 21. 128.

⁶ Last Man In. *Time* 1956. december 3. 72; Molnár [2006] 1. jegyzet.

félelmetes zárt helyiség, amelyből tompa puffanások és nyögések szüremkednek ki”.⁷ De az is növelte a magyarországi események iránti érdeklődést – jöllehet a szuezi válság ezt némileg tompította –, hogy a második világháború óta ez volt az első komoly emberáldozattal és pusztítással járó fegyveres konfliktus Európában, a vasfüggöny mögött, amely a szovjet diktatúrán az első repedéseket okozta.

A Magyarországról tudósító külföldi újságíróknak, fotóriportereknek számos nem várt nehézséggel kellett szembenézniük. Nemegyszer életveszélyes körülmények között végeztek munkájukat, és még azokat is meglepte az utcai harcok súlyossága és a pusztítás mértéke, akik már a második világháborúról is tudósítottak. „Az a háború szervezett volt. Többnyire nagyobb hatótávolságból lőttek. Budapesten viszont sosem lehetett tudni, ki a barát. A szabadságharcosok elképesztően gondatlanul bántak az életükkel. Sokan haltak meg. Túl sok volt ezt látni” – fogalmazott a *Life* egyik munkatársa.⁸

A helyszíni tudósítók a forradalomnak maguk is szerves résztvevői voltak,⁹ de nemcsak fizikai és lelki értelemben, hanem funkciójuknál fogva is. Az újságírók az információk megszerzése, a felkelők pedig a hírek továbbítása miatt voltak egymásra utalva. Tisztában voltak vele, hogy csak akkor érik el céljukat, ha a nyugati sajtó minél részletesebben beszámol az eseményekről. Ahogy az egyik felkelő fogalmazott: „Ha elég embert ölnek meg közülünk, talán felfigyelnek ránk az emberek.”¹⁰

A *Life* a forradalom kitörését követő napokban egy hatfős csapatot, három tudósítót és három fotóriportert küldött a helyszínre.¹¹ A bonni és a párizsi iroda két tehetséges fiatal újságíróját bízták meg, akik egy-egy kiváló és rátermett fotográfussal vágtak neki a bonyolult feladatnak. John Mulliken a *Life* tapasztalt fotóriporterével, a koreai háború során több díjnyertes képet készítő Michael Rougier-val¹² Bonnból, Timothy Foote pedig a szabadúszó John Sadovyyal Párizsból indult útnak. A szerkesztőség erősítésként a helyszínre küldte a *Time*

⁷ Luce [1956]: 2. Az angol nyelvű szövegeket saját fordításomban közlöm.

⁸ Luce [1956]: 2.

⁹ Ezt a mozgó- és állóképek is alátámasztják. A *Life* fotóriportereit is több fotó és filmfelvétel örökítette meg munka közben. John Sadovy szerepel például Mario De Biasi néhány fényképén, amint a Köztársaság téren fotókat készít (1. kép). Morello 2006: 40, 50. Michael Rougier látható egy filmfelvételen, amint másokkal együtt a Kilián laktanya környékén sétál. A honlapon tévedésből Sadovy nevét tüntették fel. www.magyaroktober.hu/terkep (Külföldi tudósítók fegyveres felkelők kíséretében az Üllői úton, a Kilián laktanya előtt).

¹⁰ Luce [1956]: 2.

¹¹ A *Life* újságíróinak magyarországi útját és képriportjuk publikálásának történetét a következő források alapján foglalom össze: Sadovy, John: 'People were dropping like flies'. *Life* 1956. november 12. 40–41; Foote, Timothy: 'Their first taste of victory' In: MacLeish–Foote [1956]: 49; Foote, Timothy: The Road Back To Budapest. *The New York Times Magazine* 1966. november 20. 56–57, 144–153; Elson 1973: 399; Wainwright 1986: 226–250; Lessing 2006; Timothy Foote levele Yvonne Sadovynak (2002) és John Sadovynak (2005). In: Ford 2016: 9–11.

¹² Michael Rougier (1925–2012) 1947–1971 között volt a *Life* munkatársa. Számos ikonikus vált kép fűződik a nevéhez, köztük található egy árva koreai kisfiúról készített fotográfia. A fotózás mellett szobrászattal is foglalkozott.

bécsi tudósítóját, Edgar Clarkot és a Magnum fotóügynökség munkatársát, Erich Lessinget is.¹³

Az újságírók egykorú és későbbi visszaemlékezései, a kontaktmásolatok és a nyomtatásban megjelent fotók alapján nemcsak az rekonstruálható, hogy merre járt és mit örökített meg a három fotóriporter a forradalom eseményeiből, hanem az is, hogy milyen körülmények között dolgoztak a tudósítók, és hogyan vélekedtek a látottakról.¹⁴ Foote és Sadovy Bécsben találkozott Mullikennel és Rougier-val. Mindannyian a Hotel Bristolban szálltak meg, és a tervek szerint együtt utaztak volna Budapestre Mullikének hivatali Fordjával. Október 28-án Mulliken és Rougier megnézte, mi a helyzet a határnál, de mivel az zárva volt, visszafordultak. Foote és Sadovy azonban a magyarországi történesek egyedülálló történelmi jelentőségét felismerve nem akarta tovább húzni az időt, és éjszaka titokban elhatározták, hogy gyalog próbálnak belépni az országba. Üzenetet hagytak társaiknak, taxiba ültek, és a határhoz vitették magukat. Noha csak a segélyszállítmányokat és az orvosokat engedték be, és csak másnap nyitották meg a határt az újságírók előtt, hajnalban Hegyeshalomnál engedélyt kaptak a továbbhaladásra. Egy Budapestre tartó, érvényes vízummal rendelkező osztrák orvos vette fel őket, aki a kihalt országúton vöröskeresztes jelzéssel ellátott, egészségügyi eszközökkel és gyógyszerekkel megpakolt bogárhátú Volkswagenjével csatlakozott egy külföldiekből álló konvojhoz.

Miután Foote és Sadovy különösebb fennakadás nélkül megérkezett a fővárosba, a Margit hídon átmenve, a rakpart felől gyalog közelítették meg a Parlamentet. Az amerikaiakat mellbe vágta a hídon és a rakparton sorakozó szovjet harcokocsik masszív és fenyegető jelenléte:

„Nehéz visszaadni a teljes sebezhetőségnek azt a húsba vágó és csontig hatoló intenzív és folyamatos érzését – fogalmazott Foote 10 évvel a forradalom után közreadott írásában –, amit az ellenséges tankok látványa keltett bennünk. Egy átlag magyar lakos számára – ellentétben a Szabadságharcosokkal – olyan lehetett ez az érzés, mint amikor a nyúl egy héten keresztül az óriáskígyó ketrecénél játszik.”¹⁵

¹³ Utóbbi kettő járt már Magyarországon. Edgar Clark, az amerikai Time és a Life című lap belgrádi tudósítója és felesége... *Szabad Nép* 1956. április 7. 4; Lessing 2006: 15–17. A magazin elsőként november 5-én a lengyel eseményekkel együtt adott hírt a magyar forradalomról. Lessing (1923–2018) hónapokkal korábban Magyarországon készült fotóit is közzölte. Mivel ekkor még nem álltak rendelkezésre jó minőségű fotók a forradalomról, a hetilap a nemzetközi hírügynökségektől átvett homályos és távolból fotózott, kevés konkrétumot tartalmazó képeket tudta csak lehozni. A felvételek többségén a Budapest utcáit ellepő, illetve a forradalmárok által elfoglalt szovjet tankok és tömegjelenetek láthatók. Farmer, Gene: Violence and rebellion shake the Soviet empire. A desperate fight for freedom in Red Europe. *Life* 1956. november 5. 37–48.

¹⁴ Lásd a 11. jegyzetet. Ezúton köszönöm Phil Casoarnak, hogy Sadovy fotóinak a jogörökösöktől származó kontaktmásolatait megtekinthettem.

¹⁵ *The New York Times Magazine* 1966. november 20. 146.

Foote a fotózás körülményeiről is érdekes részleteket árult el. Tőle tudjuk, hogy Sadovy a városban tett séta során több fotót is készített két régi Leica márkájú fényképezőgéppel,¹⁶ de a negatívak egy részét a szovjetek megsemmisítették, amikor a „szovjet hadsereg budapesti főhadiszállásánál”¹⁷ őrizetbe vették őket. A környék tele volt orosz katonákkal, a tudósító leírása szerint rengeteg „alacsony, fekete sapkás mongol tankvezetőt lehetett látni az utcán, akik úgy néztek ki, mintha a Marsról jöttek volna”.¹⁸ Miután észrevették, hogy Sadovy titokban, fényképezőgépét a derekánál tartva fotókat készít, az oroszok üvöltve körbefogták a két amerikait, és géppuskát szegeztek a gyomrukhoz.¹⁹ Egy pillanatig azt hitték, hogy lelövik őket. Mindent kidobáltak Foote táskájából, a fényképezőgépekből kitépték a filmet, majd beterelték őket az épületbe, ahol a következő párbeszéd hangzott el egy szovjet katona és az amerikaiak között:

„Egy magas tiszt, akinek az arca Alexander Nevskyre²⁰ emlékeztetett, megkérdezte tőlünk: »Mit csinálnak itt Magyarországon?« »Riportot« – feleltük. »De maga a tankokat fotózta« – mondta vádlóan. »Nem – válaszoltam – a barátom az utcákat fotózta. Nem tudtuk, hogy ez tilos.«”²¹

Miután kisebb szóváltásba keveredtek útlevelük érvényessége miatt, a szovjetek mindent visszaadtak, és elengedték őket.

A következő napokban az újságírók a szovjetek kivonulásának és a forradalom győzelmének is szemtanúi voltak, de a budapestiekkel ellentétben ők visszafogottabban ítélték meg a helyzetet. Foote szerint „Budapestről mindent el lehetett mondani, csak azt nem, hogy szabad lett volna”.²² Október 30-án reggel a város lakóihoz hasonlóan a két tudósító is az utcákat járta. A József körúton és az Üllői úton, ahol a leghevesebb harcok zajlottak, megdöbbenve szembesültek azzal, hogy mekkora pusztítás érte a várost: „Az utcán bóklászva a Kilián lakatnyája irányába akár egy hatalmas háború sújtotta várost is szemlélhettünk volna” – írta Foote.²³ A *Life* tudósítói a külföldi újságírók többségéhez hasonlóan felkelők (idegen nyelven beszélő kísérők) segítségével jutottak el több fontos helyszínre és

¹⁶ Portrait of Death. *Time* 1956. november 19. 72. A zsebben is kényelmesen hordható és nyakban lógatva is viselhető, kisméretű és könnyű fényképezőgép az 1930-as években a fényképezés minden formáját, de különösen a sajtófotózást forradalmasította. Észrevétlenül és gyors egymásutánban lehetett vele felvételeket készíteni, mozgalmas jeleneteket fotózni. A Leica és a többi kisméretű kamera a háborús fotózásban is áttörést hozott. *Photojournalism* 1971: 58; Davenport 2000: 152–153.

¹⁷ Foote feltehetőleg a Gorkij fasori szovjet városparancsnokság épületére gondolt.

¹⁸ *The New York Times Magazine* 1966. november 20. 147.

¹⁹ Némileg hasonló szituációnak voltak szemtanúi a brit *Picture Post* helyszíni tudósítói, Trevor Philpott és Jack Esten. Utóbbinak sikerült kamerájával rögzítenie, amint a szovjet katonák gyűrűjében egy tiszt a pisztolyához nyúl, és dühösen elindul feléjük. Vö. Gadney 1986: 166–167.

²⁰ A szerző vélhetően Eisenstein azonos című filmjének (1938) főszereplőjére gondolt.

²¹ *The New York Times Magazine* 1966. november 20. 148.

²² *The New York Times Magazine* 1966. november 20. 149.

²³ *The New York Times Magazine* 1966. november 20.

személyhez, többek között október 30-án a Kilián laktanyánál tárgyaló Maléter Pálhoz, majd másnap a börtönből frissen szabadult Mindszentyhez.

Október 30-án a rémhírek és a sorozatos félreértések miatt eldurvuló Köztársaság téri tragikus eseményeknek is szemtanúi lehettek. A városban futótűzként terjedt a hír, hogy a kommunista pártszékházban az ÁVH-sok foglyokat ejtettek, és elbarikádozták magukat.²⁴ Egy forradalmár segítségével Foote és Sadovy is a helyszínre sietett. Miután Foote bal kezét még a tűzharc elején megsebesítette egy eltévedt golyó és kórházba került, Sadovy egyedül folytatta a munkát. A többórás tűzharcot és az azt követő népitéletet a *Life* tudósítói közül egyedül Sadovy nézte végig és dokumentálta kamerájával.²⁵

A brit állampolgárságú, de ekkoriban Franciaországban élő Sadovy (1925–2011) még nem volt különösebben ismert Amerikában.²⁶ Timothy Foote akart mindenáron vele dolgozni, mert őt találta a legrátermettebbnek a komplikált feladatra. Több érv szólt mellette. Csehszlovákiában született, és a nácik miatt menekült el hazájából 1939-ben. Magyarországon keresztül Jugoszláviába szökött, majd egy halászhajón Kairóba utazott. A második világháború alatt komoly hadifotósi tapasztalatra tett szert a brit hadsereg kötelékében az olasz fronton. Ott tanulta meg, hogy csak a gyalogsággal együtt haladva, legelől lehet jó képet készíteni.²⁷ Leszerelését követően szabadúszó fotósként dolgozott: többek között a brit képes magazinban, a *Picture Post*ban és a *Life*-ban jelentek meg fotói. Az sem volt elhanyagolható szempont, hogy a *Life* fotósaival ellentétben több nyelven beszélt. A cseh, lengyel és angol mellett tudott németül, és egy kicsit értett oroszul is. Foote 1955-ben együtt dolgozott a fotográfussal Marokkóban, a *Life*-nak készítettek egy anyagot. Már ekkor bebizonyosodott, hogy az egyébként szelíd és szerény Sadovy a legveszélyesebb helyzetekben sem veszíti el hidegvérét, és kitűnő képeket készít. Nagy látószögű (35 mm) lencsét használt, és Foote szerint az volt az erőssége, hogy „[k]özel ment az eseményekhez, és óvatosan kihúzta a zsebéből a gépet”.²⁸ Sadovy Budapesten, a Köztársaság téren készült

²⁴ A Köztársaság téri eseményekhez lásd Eörsi 2006; Tulipán 2014. Az ÁVH-t Nagy Imre valójában előző nap oszlatta fel.

²⁵ Az ekkorra már nagy számban Budapesten tartózkodó külföldi tudósítók közül többen a térre mentek, és a legismertebb nyugati képes hetilapok fotóriporterei is megérkeztek a helyszínre. A *Paris Match*tól az ostrom közben megsebesült és néhány nap múlva sérüléseibe belehalt Jean-Pierre Pedrazzini, a *Picture Post*tól Jack Esten és az *Epocá*tól Mario De Biasi is készített képeket. A *Life* másik fotósa, Erich Lessing is a helyszínre érkezett, ő elsősorban a végeredményt, az ostrom és a lincselés utáni állapotokat, a földön fekvő halottakat, a téren és a közelben tartózkodó felkelőket és a tömeget fotózta. Lessing 2006: 18; Budapest 1956. 2006: 142–150, 152.

²⁶ Sadovyhoz lásd *Portrait of Death. Time* 1956. november 19. 72; Mydans–Mydans 1968: 187–188; Wainwright 1986: 227, 230–231; Tulipán 2014: 174, 178–180, 185; Poggi 2015: 197–200; Casoar–Balázs 2016: 224–234; Ford 2016.

²⁷ Sadovyra feltehetőleg Robert Capa háborús fotózást megújító képei is hatással voltak, és minden bizonnyal ismerte a *Life*-nak is dolgozó magyar származású fotóriporter híressé vált mondatait is: „Ha nem elég jók a képeid, nem mentél elég közel.” *Photojournalism* 1971: 66–67.

²⁸ Wainwright 1986: 227.

fotóival is bizonyította vakmerőségét és profizmusát, amelyek egy csapásra meghozták számára a szakmai elismerést és hírnevet. A fotóriporter azonban nemcsak képeivel, hanem azzal is beírta nevét a történelembe, hogy közvetlenül az eseményeket követően írásban is rögzítette azt, amit a téren látott és átélt. Foote balesete miatt az ő személyes élményein alapuló helyszíni beszámolóját közölte a *Life* magazin. Írása a Köztársaság téri események egyik legmegrázóbb és leghitelesebb tanúvallomásának tekinthető.

Sadovy hátborzongatóan érzékletes leírást adott arról, milyen volt a sűrű golyózápokban a tér közepén fedezéket találni, miközben „az emberek úgy hullottak, mint a legyek”, hason a tank mellé kúszni, hogy minél közelebről lehessen a tűzharcot fotózni, és érezni a székházra célzó „ágyú torkolattüzének perzselő melegét”.²⁹ Ahogy az visszaemlékezéséből is kiderül, meglehetősen kaotikus volt a helyzet, nem lehetett tudni, honnan érkeznek a lövések, ki az ellenség és a barát. Sadovy az ostromot követően annak is szemtanúja volt, hogyan álltak bosszút a feldühödött felkelők az ÁVH-soknak vélt személyeken,³⁰ akik magukat megadva kijöttek a térre. Naturalista részletességgel és megrendültségét nem leplezve számolt be a sokkoló és felkavaró látványt nyújtó népiélet különféle megnyilvánulásairól, amelyeket kamerájával is dokumentált. Köztük volt az a csoportos kivégzés is, amelyről leghíresebb fotósorozatát készítette:

„Hat fiatal egyenruhás tiszt jött ki, az egyikük kifejezetten jóképű. Leszaggatták a váll-lapjaikat. Gyors vita. Nem vagyunk mi olyan rosszak, mint ahogy gondoljátok, adjatok még egy esélyt, hadarták. Úgy egyméternyre álltam a csoporttól. Hirtelen az egyikük összecsuklott. Egészen közléről lóhattak a bordái közé. Úgy hulltak a földre mindannyian, mint kasza nyomán a kukoricatövek. Szinte könnyedén. És amikor már ott feküdtek a földön, a felkelők még beléjük eresztettek egy sorozatot. [...] Egy másik kirohant. Amikor látta, hogy a társai meghaltak, fordult egyet, és bevette magát a tömegbe. A felkelők kivonszolták onnan. Épp csak csináltam róla egy felvételt, és már vége is volt. Akkor az idegeim felmondták a szolgálatot. Az arcomon peregni kezdtek a könnyek. Három évet szolgáltam háborúban, de amit ott láttam, semmi sem volt ehhez a borzalomhoz fogható. Egy férfi ruháján láttam a golyónyomokat. Minden egyes golyó látszott rajta. Nem csaptak nagy zajt. Olyan közléről lótték le, hogy a teste hangtompítóként működött. És ez ment negyven percig.”³¹

Sadovy az ostrom elejétől annak befejeződéséig minden idegszálával az életveszélyes körülmények között zajló, fizikailag és lelkileg egyaránt megterhelő feladatra koncentrált, megállás nélkül fotózott. Több ízben közvetlen közléről kapta lencsevégre a megrázó jeleneteket. Amikor azonban befejezte a munkát és

²⁹ Sadovy, John: 'People were dropping like flies' *Life* 1956. november 12. 40.

³⁰ Az épületben karhatalmisták, sorkatonák, pártfunkcionáriusok, nők és gyermekek is tartózkodtak.

³¹ Sadovy, John: 'People were dropping like flies' *Life* 1956. november 12. 41.

letette gépét, kijöttek rajta a feszültség és stressz tünetei: „Leültem egy farönkre. A térdem rogyadozott, mintha valami hatalmas terhet cipeltem volna, amelynek már nem bírtam el a súlyát.”³²

1. kép. John Sadovy sálban közepén, kamerával a kezében fut a pártszékház előtt, a Köztársaság téren. Mario De Biasi felvétele (részlet)

A tudósítók, mielőtt visszaindultak Bécsbe, látták a Duna Hotelből, hogy döntik le a felkelők a szemközti Gellért-hegyen a Szabadság-szobor előtt álló szovjet katona szobrát, Sadovy készített is pár képkockát a távoli jelenetről. A szállodából annak is szemtanúi voltak, ahogy a rakparton végigdübörögtek a városból kivonuló szovjet harckocsik. A *Life* tudósító a látottak fényében bizakodva indultak haza, nem sejtették, hogy pár nap múlva visszatérnek a szovjetek, hogy leverjék a forradalmat. Sadovy rövid magyarországi tartózkodása során, majd Ausztriában a menekültekről 18 tekericsnyi fotót, több mint 600 felvételt készített.³³

Mulliken és Rougier szintén október 29-én, órákkal Foote és Sadovy után érkezett meg Budapestre. Lessing is kocsival jött, Clarkot pedig az International News Service-nek dolgozó tudósító felesége kísérte el. Az újságírók a külföldi sajtó főhadiszállásán, a Duna Hotelben szálltak meg, és ott találkoztak társaikkal.

³² Sadovy, John: 'People were dropping like flies' *Life* 1956. november 12. 41.

³³ Portrait of Death 1956. *Time* 1956. november 19. 72; Foote, Timothy: 'Their first taste of victory' In: Foote–MacLeish [1956]: 49, 68–69; MacLeish–Foote [1956]: 68–69; Foote, Timothy: The Road Back To Budapest. *The New York Times Magazine* 1966. november 20. 151.

Mulliken és Rougier a fotók tanúsága szerint többnyire más helyszíneken járt, mint Foote és Sadovy. Lessing azonban több olyan jelenetet (felkelőt, utcarészletet) is lencsevégre kapott, amit Rougier és Sadovy is megörökített.³⁴ Mulliken emlékei szerint a magyarok eufóriával üdvözölték az amerikai zászlóval letakart autójukat, a szovjetek azonban velük szemben is fenyegetően léptek fel, és több ízben fegyvert fogtak rájuk. Egyik alkalommal a felkelők és a szovjetek közti tűzharc kellős közepén találták magukat. Egy alacsony szovjet tankvezető észrevette autójukat, és egy pisztollyal a kezében elindult feléjük. Nem volt más lehetőségük, mint elmenni a helyszínről, és otthagyni kocsijukat Rougier teljes fotósfelszerelésével a csomagtartóban. Mullikének éjszaka a felkelők segítségével szereztek vissza a szovjetek által elvontatott Fordjukat.³⁵

Míg Foote-nak, Sadovynak, Mullikennek és Lessingnek sikerült minden gond nélkül elhagynia az országot, addig az utolsóként távozó Rougier-t és Clarkot a szovjetek közvetlenül az osztrák–magyar határ közelében kétszer is feltartóztatták és visszafordították. Más távozni szándékozó külföldi állampolgárral, köztük amerikai diplomatákkal és családtagjaikkal együtt két éjszakát töltöttek a szovjetek őrizetében egy mosonmagyaróvári iskolában. Végül november 5-én kaptak engedélyt a távozásra.³⁶ Ennek ellenére nemcsak Lessing, hanem Rougier és Clark is rövidesen visszatért Magyarországra.

„AZ EMBEREK VALÓBAN HIÁBA HALTAK MEG, HA AZ ÉLŐK NEM HAJLANDÓK MEGNÉZNI A RÓLUK KÉSZÜLT KÉPEKET”

Miután Timothy Foote és Sadovy visszautazott Párizsba, a laborban rögtön előhívták és kinagyították a fotókat.³⁷ Azonnal nyilvánvalóvá vált Foote számára, hogy kollégái kiváló munkát végeztek, és Sadovy képeinek köszönhetően egy egyedülálló, szenzációs anyagot küldhet a szerkesztőségnek, amit a következő szöveggel továbbított: „A képek arról szólnak, amiről minden forradalom: erőszakról, bátorságról és az elnyomókkal szembeni gyűlöletről. Egy olyan [...] anyagot kaptok, amiért a LIFE létrejött.”³⁸ A fotók az utolsó pillanatban érkeztek meg repülővel New Yorkba a külföldi hírek osztályának munkatársaihoz és

³⁴ Példaként említhető, hogy Rougier és Lessing is lekapta a Corvin köz környékén magányosan bókklászó Pruck Pált. Rajtuk kívül a brit szabadúszó riporter, David Hurn és egy német fotós is készített képeket a fiúról. *The Observer* 1956. november 11. 7; *Life* 1956. november 12. 36; *Budapest* 1956. 2006: 172; Casoar 2016.

³⁵ Wainwright 1986: 228–230.

³⁶ U. S. Staff Convoy in Vienna at last. *The New York Times* 1956. november 6. 27; A big story 'Life' is made for. *Life* 1956. november 12. 2; Elson 1973: 399; Wainwright 1986: 229–230.

³⁷ A képriport szerkesztéséről részletesen: Wainwright 1986: 226–227, 231–250.

³⁸ A big story 'Life' is made for. *Life* 1956. november 12. 2.

a képszerkesztőhöz. A Budapesten járt tudósítók tehát a szerkesztés folyamatában már nem vettek részt.³⁹

A *Life* szerkesztőségében a képek megérkezésétől fogva nyilvánvaló volt, hogy a magyar anyag lesz a november 12-i szám vezető híre, ez kerül a magazin elejére, maga mögé utasítva a szuezi válságról szóló riportot. Korántsem volt ugyanakkor egyszerű a feladat. Amerikában javában folyt az elnökválasztási kampány, és párhuzamosan több fontos esemény is zajlott a világban. A lap munkatársainak számos további nehézséggel is szembe kellett nézniük. Lapzártakor, november 3-án éjszaka érkezett a hír, hogy a szovjet csapatok megszállták Budapestet, hogy leverjék a forradalmat. A magyar képriporton ekkor már nemigen lehetett változtatni, de a szovjet támadás és a forradalom elfojtásának a tényét még be tudták illeszteni a szövegbe.

Komoly dilemmát okozott, hogy a közölni kívánt 27 – Sadovytól 16, Rougier-tól és Lessingtől 3-3, a különféle hírügynökségektől és más fotóriportertől 5 – fotó többsége a nyílt erőszakot, halált és pusztítást mutatta be. Sadovy sokkoló jeleneteket is ábrázoló fotói – egy kivétellel mind a Köztársaság téren készültek – ráadásul nem a felkelők hősiességét, hanem az elnyomókkal, a (vélt) titkosrendőrség tagjaival szembeni agressziót és brutalitást, a halálos kimenetelű néptételek különböző formáit örökítették meg, aminek az okát, előzményeit mindenképpen meg kellett magyarázni a lap olvasóinak. A szerkesztők a cikk címével,⁴⁰ a képaláírással⁴¹ és a kíséző szöveggel⁴² tették egyértelművé a magyarok agressziójának kiváltó okát.

Mindenekelőtt azonban el kellett oszlatni a szenzációkeltés vádját. A lap elején, a tartalomjegyzék melletti bevezetőben mondták el, hogy miért mutatnak be felkavaró és megrázó képeket. A *Life* először Robert Capa (és Gerda Taro) spanyol polgárháborúban készült fotóinak publikálása kapcsán fogalmazta meg, hogy miért tartja morális kötelességének, hogy ne csak örömteli és szórakoztató, hanem drámai és felkavaró, halottakat és pusztítást ábrázoló háborús fotókat is közzétegyen. A lap több ízben, így az 1956-os forradalomról szóló képriport kapcsán is visszautalt erre a szerkesztői alapelvére:

³⁹ A szöveget és a képaláírásokat Enno Hobbing írta és Joe Kastner hagyta jóvá, a fotókat Peggy Sargent, a képszerkesztő válogatta ki, a szövegek és képek elrendezését, a grafikai tervezést a művészeti vezető, Charlie Tudor végezte. Edward Thompson, a felelős szerkesztő irányításával és jóváhagyásával állították össze a képriportot. Timothy Foote rövidesen New Yorkba utazott, és a különszám szerkesztésénél már jelen volt. Timothy Foote levele Yvonne Sadovynak (2002). In: Ford 2016: 8.

⁴⁰ Patriots strike ferocious blows at a tyranny. *Life* 1956. november 12. 34–43.

⁴¹ „4. Dead, the riddled enemies of freedom lie huddled in the street.” *Life* 1956. november 12. 35.

⁴² „Rebel patriots stormed recklessly toward freedom, Communist henchmen reaped the frightful wrath they had sowed. The most hotly hated of the rebels’ targets were the Soviet-controlled Hungarian secret police. These were cut down as ruthlessly as they themselves had murdered countless anti-Communists.” *Life* 1956. november 12. 34.

„A *Life* közel 20 éve tudósít háborúról és békéről, gazdasági válságról és fellendülésről. Sose mutattuk meg a borzalmat pusztán önmagáért, de a spanyol polgárháborúról szóló anyagunkban, 1938-ban kijelentettük: »Az emberek valóban hiába haltak meg, ha az élők nem hajlandók megnézni a róluk készült képeket.« Ezen a héten megint halottakat láthatunk – hősokeket és gazembereket.”⁴³

A fénykép itt tekinthető meg:

<https://books.google.hu/books?id=vkEEAAAAMBAJ&lpg=PP1&lr&hl=hu&pg=PA34#v=twopage&q&f=false>

2. kép. A *Life* 1956. november 12-i száma John Sadovy felvételeivel a 34–35. oldalon. (Blinken OSA Archivum, Gary L. Filerman Gyűjtemény)

Sadovy legmeggrázóbb és többszöri publikálása⁴⁴ miatt a legismertebbé vált, ikonikus fotósorozatának négy darabja került a magyar forradalomról szóló tízoldalas képriport nyitó oldalpárjára.⁴⁵ A képek a pártszékházból kijövő fiatal védők megadásának és csoportos kivégzésének a másodperc tört része alatt bekövetkezett fázisait rögzítik egy mozgókép kimerevített képkockáihoz hasonlóan. A képsorozat több szempontból is bravúros. Sadovy az épület fala előtt csoportosuló katonák reakcióit, a rájuk leadott sorozatlövéseket közvetlen közlőről, majdhogynem karnyújtásnyira, a tüzelő fegyverek csövei mellé furakodva kapta le. Ezt

⁴³ A big story 'Life' is made for. *Life* 1956. november 12. 2. Vö. The world's two wars: Teruel falls and Tsingtao burns. *Life* 1938. január 24. 9.

⁴⁴ Ahogy arra Isotta Poggi a képek verzóján, azaz hátoldalán található képszerkesztői bejegyzések alapján rámutatott, a leghíresebb kockákat csak a *Time* és *Life* kiadványaiban tíznél is több alkalommal reprodukálták. Poggi 2015: 200.

⁴⁵ *Life* 1956. november 12. 34–35. Oldalméret: 26 × 36 cm. Fotók mérete: 13,5 × 8,3 cm / 35,6 × 26,2 cm / 13 × 11 cm / 13 × 11 cm.

nemcsak a fotóriporter visszaemlékezése támasztja alá, hanem a kompozícióba belógó puskacsövek és testrészek is bizonyítják.⁴⁶ A felvételeken az áldozatok láthatók. Akik előttük állva tüzeltek vagy csak nézelődtek, az említett részleteket leszámítva nem látszanak. Az első képkocka kompozíciója láttán akár az az érzése is lehetett volna a lap olvasóinak, hogy egy művészien megkomponált és gondosan beállított csoportjelenetet szemlélnék. A statikus és dinamikus, éles és életlen képkockák egymás után következő, feszültséggel teli látványa azonban nem hagyott kétséget afelől, hogy a fotós egy valódi kivégzést örökített meg. A lapban közölt négy fotó mérete nem azonos (az első és az utolsó két képet jóval kisebb méretben reprodukálták), ráadásul az ideális kompozíció kedvéért és a rendelkezésre álló hely miatt mindegyiket körülvágták (2. kép).

Az első, legélesebb képkockán, amelyen az épületből kijövő védők egymás előtt állnak a fal előtt, és kezüket felemelve megadják magukat, az eredeti verzióhoz képest nem hat, hanem csupán öt katona látható, egy részük ráadásul takarásban van. Két katona szemből látszódik, a legelől álló harmadik oldalra fordul. A kép közepén arra a bekötött kezű és világos hajú fiúra helyeződik a hangsúly, aki látszólagos nyugalommal farkas szemet néz Sadovy kamerájával. Majd a tekintet a kép bal szélén álló férfi arcára irányul, amely a tömeg reakcióit látva már ijedséget tükröz. A kisméretű kép a hetilap oldalpárjának bal felső sarkába került, a kép méretével azonos szélességben fut mindkét oldalon a főcím és a szöveg. A sorozat leghangsúlyosabb darabjának egyértelműen a második képet szánták a szerkesztők, amit azzal is hangsúlyoztak, hogy azt reprodukálták a legnagyobb méretben. A baloldal csaknem kétharmadát kitöltő fotó az oldalpár jobb felére is átnyúlik. A meglehetősen elmosódott, bemozdult felvételen a katonának kétségbeesett, ösztönös védekezése pillanatának lehet szemtanúja a néző. A kép bal szélén álló magas és az első felvételen még csak profilból, de itt már szemből látható másik áldozat halálfélelmet tükröző arckifejezése vonja magára a tekintetet. A fotósnak sikerült a testét kezével reflexszerűen védő, balszerencsésére legelől, pontosan Sadovy kamerája előtt álló sötét hajú katona rettegéstől (vagy fájdalomtól) eltorzult tekintetét a másodpercnek abban a tört részében rögzítenie, amikor a sorozatlövések vélhetően eldördültek. A kivégzésről készített fotósorozat legdrámaibb képkockáján egyértelműen a két áldozat arckifejezésén van a hangsúly. Ez után a felvétel után következik a katonák összeesésének mozdulatait, majd a földön heverő, egy kivétellel mozdulatlan és élettelennek tűnő testek látványát rögzítő két utolsó, kisméretű és homályos képkocka. Az egymás alatt elhelyezett két képen jól látszik a gyilkos fegyverek, a kivégzésben aktívan és passzívan részt vevő személyek testrészeinek egy része. Sadovy kamerája egy lehajolva elhaladó férfi és egy kendőt viselő nő fejére, illetve az egyik, vélhetően tüzelő férfi karjára és puskájára fókuszált, ezért a mögöttük lévő, földre zuhant, és egymáson fekvő katonák teste élettelenek (3. kép).

⁴⁶ Eredetileg mind a négy képkockán láthatók belógó részletek, a képkivágás miatt azonban ezek nem mind látszanak.

3. kép. John Sadovy Köztársaság téren készült felvételei egy részének kontaktmásolata. A 7–10. képkockát közölték a *Life* 1956. november 12-i számában (magántulajdon)

Sadovy maga is úgy gondolta, hogy önmagában egyik képpel sem lehet elbeszélni azt a történetet, amit dokumentált, csak a sorozat publikálásával. Ekkor válik hihetővé, hogy a katonákat valóban meglőtték.⁴⁷ Csak 8-10 másodperc állhatott rendelkezésére, hogy rögzítse kamerájával a történéseket.⁴⁸ Teljes mértékben a fotózásra összpontosított, szinte ösztönösen kattintgatott, és érzelmileg függetlenítette magát a látottaktól. Ilyen körülmények között az észlelt eseményeknek csak egy töredéke juthatott el a tudatáig. Ez a magyarázata annak, hogy utólag jóval kevesebb részletre emlékezett, mint amit látott és Leicája rögzített:

„Emlékszem, hogy dőltek el [a katonák], még azt is láttam, hogy szakítják szét ruhájukat a golyók, és azt gondoltam 'Úgy hullnak a földre, mint a levágott kukoricaszár. Lassú mozdulattal csuklanak össze.' De amikor később megnéztem a fotókat, meglepődtem, hogy mennyivel többet mutatnak abból, mint amit akkor láttam. A kivégzés közben valójában alig láttam a részleteket, a meglőtt férfiak rémült arckifejezését» – mesélte később Sadovy a *Life* legendás fotóriporterének, Carl Mydansnek.⁴⁹

⁴⁷ A kontaktmásolatokon (3. kép) jól látható, hogy Sadovy tíz képkockát készített a katonák épületből való távozásától a lelövésük utáni pillanatokig, amikor már csak a földön heverő, élettelennek tűnő testeik látszanak különböző szögből. Sadovy feltehetőleg akkor lett volna maradéktalanul elégedett, ha a sorozatból több felvételt publikáltak volna. A *Life* kiadványaiban általában három vagy négy képkockát közöltek, de más kiadványban gyakran csak egy vagy két felvételt. Foote, Timothy: *The Road Back To Budapest. The New York Times Magazine* 1966. november 20. 56–57; Mydans–Mydans 1968: 42–43; Gadney 1986: 84–86; Evans 1997: 113–114.

⁴⁸ „Kamerája előre be volt állítva 4–15 láb távolságra, 1/250 másodpercnyi expozíciós időre, f11-es blende mellett.” Evans 1997: 113.

⁴⁹ Mydans, Carl: *With Mind and Heart and a Magic Box. Life* 1966. december 23. 70.

A fénykép itt tekinthető meg:

<https://books.google.hu/books?id=rkEEAAAAMBAJ&lpg=PP1&hl=hu&pg=PA120#v=onepage&q&f=false>

4. kép. *A Life 1957. március 18-i száma John Sadovy és az MTI feltételeivel a 120. oldalon.* (Blinken OSA Archivum, Gary L. Filerman Gyűjtemény)

Sadovy fotósorozatának többségén jól kivehetően látszódik, egy egész alakos képet közöltek. A felvételen mankóval látható, a baleset követően ugyanis mindkét lába súlyosan megsérült, az egyik lábfejét amputálni kellett. K. Farkas visszaemlékezéséből, amelyből a *Life* is idézett, kiderült, hogy milyen borzalmas élmény volt az áldozatok számára a kivégzés, és milyen súlyos sérüléseket szenvedtek. Az egyik

A történetek után és a fotók láttán sem Sadovyban, sem a *Life* munkatársaiban nem merült fel, hogy a földön fekvő áldozatok közül valaki túlélhette a sortüzet. Meg voltak győződve arról, hogy mindannyian meghaltak, ezért a képalírásban is ezt tüntették fel.⁵⁰ Ez is fokozta a kép drámaiságát és igazolta hitelességét. Miután hónapok múlva Magyarországon megjelent a hír az újságokban, hogy csodával határos módon két fiatalember életben maradt, és erről a szovjet és a szatellit országok sajtója is beszámolt, a *Life* is közzétett egy rövid, fotókkal kísért írást *Két „halott” vörös élőben meséli el. A hazafiak által lelőtt titkosrendőröket gyógyulófélben találták meg Magyarországon* címmel.⁵¹ (4. kép)

Sadovy emlékezetes fotósorozatának első két képkockáját újra lehozták, ezúttal eredeti változatban. Mindkét csoportkép bal és jobb szélén a két életben maradt áldozat, [Berta] Somogyi [Lajos] és K. Farkas József is látszódik. A túlélőkről két Magyarországon készült friss fotót is bemutattak. K. Farkasról egy kisméretű portrét, Berta Somogyiról pedig, aki

⁵⁰ Lásd a 41. jegyzetet.

⁵¹ Sequel. Two 'dead' reds live to tell it. Shot down by patriots, security police are found convalescing in Hungary. *Life* 1957. március 18. 120. A hat katona közül valójában csak egy halt meg. Ekkor azonban még csak két túlélőről cikkeztek.

halottnak tette magát, és körülbelül negyedóra elteltével ment oda valaki hozzánk, hogy megbizonyosodjon, hogy élnek-e. A lap ezt Sadovy egyik korábban nem publikált fotójával alátámasztva illusztrálta. A körbevágott képen két elsősegélynyújtásban részt vevő ápolónő látható a földön fekvő áldozatok körül, az egyik éppen lehajol, és megérinti Berta Somogyit. Fontos hangsúlyozni, hogy a *Life* továbbra is titkosrendőrként utalt a két túlélőre, annak ellenére, hogy a cikkekben egyértelműen kiderült, hogy az érintettek sorkatonai szolgálatukat teljesítették az államvédeleminél.

A *Life* november 12-i képriportjának következő négy oldalán közölt fotókon a forradalom szimbolikus jelenetei, a felkelők, egy kis kép erejéig Nagy Imre miniszterelnök, továbbá a zarnokság megtestesítői, vagyis a „szovjetek és a magyar titkosrendőrség” által elkövetett atrocitások, az ellenük folytatott küzdelem, az utcai harcok, a pusztítás, a magyar áldozatok és a gyászolók képei voltak láthatók.⁵² A *Life* fotóriportereinek a felvételei mellett mások fotóit is lehozták. A képriport utolsó négy oldalán azonban ismét Sadovynak jutott a főszerep: a Köztársaság téri események szöveges és képekkel történő részletes bemutatása következett. Leközltek a fotóriporter beszámolóját és az ostrom alatt, illetve után készült felvételeinek egy részét is. A fotók többsége a pártszékházból kijövő személyek elleni erőszakos cselekményeket, további kivégzéseket és egy pártalkalmazott nő (Kelemen Anna) bántalmazásának részleteit dokumentálták.⁵³

A képriport Sadovy egyik borzalmas látványt nyújtó, egész oldalas felvételével zárult.⁵⁴ A képen egy nő látható, aki dühében leköpi a lábánál fogva egy fára felakasztott, csupasz és véres mellkasú áldozat holttestét. A háttérben kisebb tömeg gyűlt össze, az emberek döbbenettel és egykedvűséggel vegyes kíváncsisággal nézik a jelenetet, amit egy kalapos férfi Sadovyval szemben fényképezőgéppel éppen megörökít. A szerkesztők a képaláírás utolsó mondatával tették egyértelművé a nő reakcióinak mozgatórugóit: „A korábbi kínzóik holttesteit láttán a magyarok azt mondták: »Lelőtték a gyerekeinket«.”⁵⁵ Többek között a forradalom két tragikus epizódjára, a Parlament előtti és a mosonmagyaróvári fegyvertelen tömegre leadott sortűzekre gondoltak, amelyeknek következtében száznál is több civil vesztette életét és sebesült meg. A tömeggyilkosságban az államvédelem kötelékébe tartozó személyek is részt vettek. Hogy ezt a tényt az amerikai hetilap olvasói számára világossá tegye, a képriport közepén, hangsúlyos helyen a német *Stern* magazin fotóriporterének, Rolf Gillhausennek a mosonmagyaróvári tragédia után készült megrázó fotóját is reprodukálta, a képaláírásban foglalva össze a történeteket. A felvétel felső harmadában a gyászoló családtagok láthatók, amint a temetés előtt körbeállják a padlón sorokban fekvő áldozatokat. A néző tekintete a gyászolókéval

⁵² *Life* 1956. november 12. 36–39.

⁵³ *Life* 1956. november 12. 40–43.

⁵⁴ *Life* 1956. november 12. 43.

⁵⁵ *Life* 1956. november 12. 43.

együtt a felvétel jelentős részét kitöltő és alulról fotózott, hiányos öltözetű fiatal tes-tek élettelen tömegére irányul.⁵⁶

Sadovy felvételén a halottat leköpi nő arca igaz, kissé homályos, de azért fel lehet ismerni. Nemcsak ennél, hanem más képeknél is komoly dilemmát okozott a szerkesztőknek, hogy a képek közlésével nem sodorják-e veszélybe azokat a személyeket, akik felismerhetők és Magyarországon maradtak.⁵⁷ Ez volt a helyzet Lessing és Rougier egy-egy fotójának közlésével is. Lessing Köztársaság téren készült fotóján egy falábú, kalapot viselő felkelőt (Mesz János) kapott lencsevégre. Az „egylábú hős”-ként aposztrófált férfi fotója alatti képaláírásban ráadásul az is szerepel, hogy részt vett a pártszékház ostromában.⁵⁸ Bonyolultabb volt a helyzet Rougier-nak azzal a fotográfiájával, amelyiken egy árthatlan arcú, kimerültnek és elveszettnek tűnő gyerek látható közléről fotózva, hiszen neki nemcsak az életkorát, hanem a nevét („Pal Pruck”) is feltüntették a képaláírásban,⁵⁹ ami nagyban megkönnyíthette a fiú későbbi azonosítását.⁶⁰ De a népharagot dokumentáló fotókon is felismerhető volt több személy. Annak ellenére, hogy a szerkesztőségben többen amellett érveltek, hogy a képeken szereplők védelme érdekében ne közöljenek bizonyos képeket, homályosítsák el vagy takarják ki az arcukat, Edward Thompson nem engedett a rá nehezedő nyomásnak, és nem járult hozzá a fotók manipulálásához.⁶¹

A szóban forgó szám kéziratát november 4-én továbbították a nyomdába, a fotókat néhány nappal később. Az átlagosan közel 200 fotót tartalmazó lapszámok kiváló minőségben történő előállításához (az anyag elkészítése, szerkesztés, tervezés, nyomtatás, kötés) és terjesztéséhez, különösen akkor, ha külföldi képriportot is tartalmaztak, ekkoriban tehát legalább tíz-tizenkét napra volt szükség.⁶²

⁵⁶ *Life* 1956. november 12. 38–39. Képaláírás: „Massacred Hungarians receive funeral at cemetery in provincial town of Magyarovar. Eighty people were shot down without any warning by local security police when they assembled before police headquarters and demanded removal of offensive Soviet flags, stars and statues throughout the town.” A *Life* december 10-én napvilágot látott nemzetközi kiadásában a szerkesztők, hogy még inkább egyértelművé tegyék a halottat meggyalázó nő és a védők ellen erőszakosan fellépő felkelők viselkedésének mozgatórugóit, közvetlenül Sadovy képe mellé helyezték Gillhausen Mosonmagyaróváron készült fotóját. A decemberi különszámban további képeket közöltek a német fotóstól.

⁵⁷ Erről bővebben: Wainwright 1986: 245–246.

⁵⁸ *Life* 1956. november 12. 37. Képaláírás: „One-legged hero, rebel in a felt hat and army dress, joined the charge against police headquarters.”

⁵⁹ A fotóriporterekkel tartó újságírók, ha módjuk volt rá és az érintettek beleegyeztek, a meginterjúvolt és lefotózott személyeknek lejegyezték a legfontosabb adatait. A külföldi sajtóban több példa is található a névvel, foglalkozással, életkorral vagy lakhellyel ellátott képaláírásra, ami szintén erősíti a képriport, illetve a közölt információk hitelességét. Vö. Casoar 2016.

⁶⁰ *Life* 1956. november 12. 36. Képaláírás: „On a man’s mission, Pal Pruck, 15, was one of the many brave teen-agers who fought in the rebellion. He is standing in a rubble-strewn Budapest street.”

⁶¹ Voltak, akik a megtorlástól tartva elővigyázatosabbak voltak. A *Paris Match* szerkesztői a november 10-i szám összeállításakor vélhetően még nem tudták, hogy rövidesen leverik a forradalmat, de a november 17-i szám címlapján szereplő „budapesti Marianne” arcát már óvatosságból egy vastag vonallal kitakarták. Casoar–Balázs 2006: 27.

⁶² Wainwright 1986: 247–248.

Nem fért kétség ahhoz, hogy a magyar forradalomról készült fotók egyedülálló történelmi és fotótörténeti jelentőséggel bírnak, és a fotózsurnalizmus legemlékezetesebb alkotásai között fogják őket számontartani. A lap mindent el is követett, hogy a képek minél szélesebb körben váljanak ismertté. Sadovy és Rougier néhány felvételét még azt megelőzően nyilvánosságra hozták, hogy azok a november 12-i számban megjelentek volna. A fotókat átadták az Associated Press amerikai hírügynökségnek. A képtávíron továbbított felvételeket számos amerikai napilap leköszölte november 8-án és 9-én, így azokat – igaz, kis méretben és nem túl jó minőségben – több millió ember látta.⁶³ A fotók egy része Európában is megjelent. A népszerű francia magazin, a *Paris Match* november 10-i számának magyar forradalomról szóló 18 oldalas képriportjában többek között Jean-Pierre Pedrazzini, Franz Goëss, Russ Melcher és Dominique Beretty felvételeivel együtt Sadovy fotósorozatának azt a négy képkockáját is közölte egy teljes oldalpáron, amelyek két nappal később a *Life*-ban voltak láthatók. Ráadásul a franciák a fotókat eredeti változatban (képkivágásban) és mind a négyet azonos méretben hozták le, csak a két utolsó képkocka aljából vágta le néhány millimétert. A *Paris Match*nak, mint azt később látni fogjuk, komoly közvetítő szerepe volt a fotók ismertté válásában.⁶⁴

A LIFE 1956-OS FOTÓINAK ÚJRAKÖZLÉSE, FOGADTATÁSA ÉS HATÁSA A SZABAD VILÁGBAN

A szovjet intervenció elleni világméretű tiltakozási hullám, a magyarkérdés ENSZ előtti rendezése és a menekültválság miatt Magyarország a következő hónapokban is élénken foglalkoztatta a közvéleményt és a világsajtót. Ez a *Life* és *Time* magazinra is hatványozottan érvényes volt. A két magazint is magában foglaló sajtóvállalat, a Time Inc. vezetője, aki a *Life*-nak és a *Time*-nak egyúttal főszerkesztője is volt, a közismerten antikommunista érzelmű és republikánus Henry R. Luce⁶⁵ maga is aktívan részt vett azokban a tiltakozási és jótékonyági akciókban, amelyek elítélték a szovjet agressziót és az országban maradt, illetve onnan tömegesen elmenekülő magyarok megsegítését szorgalmazták.⁶⁶

⁶³ Sadovy négy kockából álló ikonikus sorozata tudomásom szerint nem tartozott közéjük. Portrait of Death. *Time* 1956. november 19. 72. Az egyik legjelentősebb amerikai napilap is közölte a két fotós egy-egy felvételét: National Uprising in Budapest: Violent Justice, Feeble Weapons. *The New York Times* 1956. november. 9. 12.

⁶⁴ Les héros de Budapest. *Paris Match* 1956. november 10. 40–41. A rendelkezésre álló forrásokból arra lehet következtetni, hogy az amerikai hetilap Sadovy fotóit a *Paris Match* egy vagy több fotójának közléséért cserébe engedte át. Vö. Perucchi, Sergio: Az utolsó felvétel. Emlékezés Pedrara, a *Paris Match* fotóriporterére, aki a világ összes forró pontján megfordult. Ford. Sárközy Júlia. *Népszabadság* 1998. október 22. 13.

⁶⁵ Vö. Sonnevend 2013: 167–170.

⁶⁶ Vö. 10,000 at Garden Back up Hungary. *The New York Times* 1956. november 9. 15; 2,600 Hungarians Due Here in Week. *The New York Times* 1956. december 6. 4.

Ezt Luce azzal is kinyilvánította, hogy a *Life* szerkesztősége Timothy Foote és Kenneth MacLeish szerkesztők közreműködésével, Luce előszavával és Archibald MacLeish ajánló sorával megjelentetett egy közel 100 oldalas fotókkal gazdagon illusztrált különszámot *Hungary's fight for freedom* címmel az elhunyt forradalmárok emlékére. Mint azt Luce az előszóban is hangsúlyozta, a kiadvánnyal – amely az 1956-os események vizuális emlékezetének a mai napig az egyik legfontosabb forrása – az volt a céljuk, hogy a magyarok szabadságért vívott küzdelmének elbeszélése ne menjen feledésbe; a képek segítségével újra és újra el lehessen mesélni a történetet.⁶⁷

Sadovynak, Rougier-nak és Lessingnek a korábban közltekkel együtt több olyan képe is bekerült a kötetbe, amelyek először voltak láthatók nyomtatásban. A puha kötésű és a *Life* magazinnál némileg kisebb méretű (21 × 29,5 cm) kiadványban a szerkesztők számos más ismert fotóriporter, hír- és fotóügynökségek fotográfiáját is átvették.⁶⁸ A képaláírásokkal ellátott, nem ritkán teljes oldalpárokat betöltő fekete-fehér fotókat az olvasók tájékoztatását segítő összefoglaló szövegrészek és a szemtanúk, köztük a *Stern* fotósa, Gillhausen, illetve Sadovy és Foote visszaemlékezései egészítik ki.⁶⁹ Sadovy fotósorozatát egy-egy teljes oldalpáron, illetve oldalon, tehát a korábbinál nagyobb méretben reprodukálták, ami fokozta a képek drámai hatását.⁷⁰ Az újságárosoknál kapható és postai úton is megrendelhető 50 centes különszám teljes bevételét a magyar menekültek megsegítésére fordították.⁷¹

A *Life*-nak ez volt az első, a lapszámoktól függetlenül megjelent tematikus különszáma. A sikeres fogadtatást jelzi, hogy 35 000 dollárnyi bevétel gyűlt össze, és közel 1 millió példány fogyott el belőle szerte a világon, ráadásul a kiadványt spanyol és olasz nyelvre is lefordították, ami tovább növelte a képek ismertségét és a közvéleményre gyakorolt hatását.⁷² A különszámnak és az ott közölt fotóknak további publicitást jelentett, hogy a kiadvánnyal egy időben

⁶⁷ Luce 1956: 2.

⁶⁸ A publikáció elején – a hetilap bevett gyakorlatához hasonlóan – tételesen és oldalszámmal ellátva feltüntették a fotóriporterek, hír- és fotóügynökségek neveit. A szerzőség kérdését az európai hetilapok, így például a *Paris Match* vagy az *Epoca* sokkal pontatlanabban és felületesebben kezelte.

⁶⁹ Fontos megjegyezni, hogy Sadovy visszaemlékezése itt egy olyan mondattal zárul, amely sem a hetilap amerikai, sem a nemzetközi kiadásában nem szerepelt: „A térdem rogyadozott, mintha valami hatalmas terhet cipeltem volna, amelynek már nem bírtam el a súlyát. *Bizonyos szempontból az ember azért is felelős, amit mások követnek el.*” MacLeish–Foote [1956] 30. (Kiemelés tőlem – F. J. A.)

⁷⁰ MacLeish–Foote [1956] 36–41.

⁷¹ On sale now "Hungary's Fight for Freedom" *Life* 1956. december 10. 183. A bevételek a politikai elnyomás áldozatainak megsegítésére létrehozott, New York-i székhelyű amerikai alapítványhoz, az International Rescue Committeehez folytak be. A civil szervezet elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar menekültek Amerikában történő letelepedésének megsegítésében. MacLeish–Foote [1956]: hátsó borító.

⁷² A *Life* olasz és spanyol különszáma [1956]; Sequel: a Surprising Best-seller for Mideast. *Life* 1959. június 29. 43; *Life* 1961. március 17. S4.

jelent meg a *Life* nemzetközi kiadása (*Life International*),⁷³ amely szintén lehozta a forradalomról szóló képriportot.⁷⁴ A címlapon és a bevezetőben itt már a fotók történelmi jelentőségét hangsúlyozták, a szalagcímben pedig azt a két ellentétes ideológiai viszonyulást, amellyel a „szabadság” és a „szarnokság”, vagyis a kommunizmus hívei⁷⁵ a képeket értelmezték.⁷⁶ Gillhausennek a mosonmagyaróvári temetésről készült fotója kivételével ebben a kiadásban már kizárólag Sadovy tíz Köztársaság téri felvételét közölték. A fotóriporter visszaemlékezését leszámítva a kísérő szöveg és a képaláírások sem voltak teljesen azonosak, más elrendezésben, méretben és kivágásban szerepeltek a képek is.

A *Life* csapatának Magyarországon készült fotóiból a testvérnap, a *Time* is közreadott felvételeket, köztük olyanokat is, amelyeket a *Life* kiadványaiban nem közöltek. Példaként említhető Sadovy egyik, a csoportos kivégzés után készült fotója, amelyen az a bizonyos hetedik katona is szerepel, aki a fotósorozat harmadik képkockájának jobb szélén tűnik fel. A *Time* november 12-i számában közölt képen jól látszik, hogy a tér sarkán (nem messze meglőtt társaitól) a feldühödött emberek a falhoz szorítva útját állták a Kenyérmező utca irányába menekülni próbáló férfinak és egy másik katonának (3. kép). Ő azonban társával ellentétben újra szökni próbált az előtte álló Sadovy irányába.⁷⁷ A hírmagazin egy héttel később a szenzációs felvételeket készítő Sadovynak is szentelt egy külön cikket. Újra leközltek döbbenetes fotósorozatának legdrámaibb képkockáját és egy felvételt a fotóriporterről.⁷⁸

⁷³ A kéthetente megjelenő angol nyelvű nemzetközi kiadás lapszámait a nemzetközi olvasóközön-ség igényeihez és a későbbi megjelenéshez igazodva külön szerkesztőség állította össze többnyire az előző két amerikai szám legérdekesebb képriportjai alapján. Born this week. *Life International*. *Life* 1946. július 22. 95.; Letters to the editors. *Life International*. *Life* 1946. június 3. 8, 11.; *Life International* edition. *Life* 1956. november 10. 11.

⁷⁴ Hillman, Serrell: The case of Hungary: pictures which devided the world between supporters of freedom and tyranny. *Life International* 1956. december 10. 18–22.

⁷⁵ A nyugati kommunista lapok közül például a francia *Regards* Sadovy felvételeinél azt írta, hogy „fasiszta csoportok” hajtották végre a kivégzéseket, és sok civilt öltek meg hasonló kegyetlenséggel. Az orgánum a Sadovy képsorozatát elsőként leközlő *Paris Match*ot a „magyar forradalmárok” melletti kiállással vádolta, azért mert titkosrendőrökként tüntették fel az áldozatokat. *Regards* (Special Hongrie) 1957. január 22. A lap magyar vonatkozású különszámában Sadovy fotósorozatának 1. és 3. képkockáját, illetve egy másik kivégzésről készült sorozatának két felvételét közölték.

⁷⁶ Hard Work at Both Fronts. *Life International* 1956. december 10. 11. A sérült egyiptomi katonát ábrázoló címlapon a magyar cikket a következő címmel harangozták be: Hungary's Blood Bath. 'Life's' Own Historic Pictures. Uo. 1. Valószínűleg a spanyol nyelvű kiadásban is leközltek a magyar anyagot. 1953. januárban jelent meg a *Life* első idegen nyelvű kiadása, a *Life en Español* című kétheti rendszerességgel jelentkező magazin első száma. A nemzetközi kiadáshoz hasonlóan a belföldi lapszámokból válogatva állították össze. A new Spanish edition of LIFE to link two continents. *Life* 1952. május 12. 154.

⁷⁷ *Time* 1956. november 12. 37. Sadovy következő képkockáján, amely viszont a különszámban jelent meg, látható, hogy a férfi és egy a fotón háttal látszó civil ruhás személy egymásnak int. A tömegben az egyik személy közben a puskatussal ütést mér a férfi fejére. MacLeish–Foote [1956]: 42–43.

⁷⁸ Portrait of Death. *Time* 1956. november 19. 72.

A fotók ugyanakkor más formában is kifejtették hatásukat. Boris Chaliapin, aki több száz címlapgrafikát készített a *Time* részére, többek között Rougier Budapesten készült felvételeiből is inspirációt merített, amikor megalkotta az 1956-os év emberének megválasztott „Magyar szabadságharcos” szimbolikus alakját ábrázoló képét, amely az 1957. évi első szám címlapjára került.⁷⁹ A magyar ügyvel foglalkozó hírek mellett tehát a Time Inc. sajtóbirodalom maga is gondoskodott arról, hogy napirenden tartsa a témát, és a munkatársai által készített fotók minél többször szerepeljenek.

A *Life* magyar vonatkozású képeinek szakmai elismerése sem váratott magára sokáig. Az igazi visszaigazolást az jelentette Sadovynak, hogy a fotóriporter magyar képriportjéért 1957 tavaszán megkapta az egyik legrangosabb, Robert Capa emlékére alapított szakmai díjat. A Robert Capa Award aranyérmét minden évben egy olyan fotóriporternek ítélte oda az amerikai Overseas Press Club, aki „nagyszerű fotókat készít kivételes bátorságot igénylő külföldi munkája során”.⁸⁰

A képek által kifejtett hatás szempontjából az volt ugyanakkor a leglényegesebb, hogy hány ember látta a fotókat. A *Life* számaiból ekkoriban 6 millió példányt nyomtak. A lap tényleges olvasóinak a száma azonban ennek többszöröse (legalább ötszöröse) volt.⁸¹ Ehhez adódtak hozzá a nemzetközi és spanyol nyelvű lapszámok, a több nyelvre lefordított különszámok és a *Paris Match* olvasói. Az olvasók, mint mindig, most is kinyilvánították véleményüket a *Life* aktuális lapszámaival kapcsolatban. A november 12-i számhoz kevesebb mint 500 levél érkezett a szerkesztőségbe, ami a magazin esetében nem számított kiugróan magasnak, ráadásul nem is a magyar képriportra reagáltak a legtöbben. A magyar vonatkozású leveleknek a többségét a nemzetközi kiadás is lehozta.⁸² Egyik levélíró sem tudta magát függetleníteni Sadovy képeinek hatásától. Egy egykori harcedzett és sokat látott tengerésztiszt, James M. Perry például arról írt, hogy megérti a fotóriportert, hogy elsírta magát a fotózás közben. Sadovy fotósorozata, amely szerinte az év összes szakmai díját megérdemelné, olyan hatást tett rá, hogy maga is megborzadt a látványtól. Míg Allison Murdach erkölcsileg elfogadhatatlannak nevezte a magyar felkelők elnyomóikkal szembeni erőszakos fellépését, B. Bokhout pedig etikátlansággal és szenzációhajhászással vádolta a lapot a halottakat ábrázoló fotók közléséért, addig Erich M. Weisinger a szovjet katonák kegyetlenségével kapcsolatos sajtát, 1945-ös tapasztalataira hivatkozva érthetőnek és jogosnak tartotta a magyarok reakcióit: „Az, amit a lázadók tet-

⁷⁹ *Time* 1957. január 7. 1. Vö. Casoar–Balázs 2016: 242–244.

⁸⁰ Speaking about pictures: Prize-winning Press Photographers of the Year. *Life* 1957. április 1. 16–17; Hunt, George P.: Editor's note: 'For exceptional courage and enterprise'. *Life* 1969. április 11. 3.

⁸¹ Az újságárusoknál közel 1 millió 20 ezer példány fogyott a november 12-i számból. Az ára 20 cent volt. Wainwright 1986: 248. Vö. Baughman 2001: 42–43.

⁸² Wainwright 1986: 248.

tek a Kommunistákkal, csak válasz volt az ellenük elkövetett bűnökre.”⁸³ A hetilap leközölte Gregor H. Riesser levelét is, amelyben a szerző egykori barátjáról, a sérüléseibe belehalt Jean-Pierre Pedrazziniról kívánt megemlékezni. Riesser azt kérte, hogy a *Life* közöljön egy képet a *Paris Match* fotóriportere „emlékére, a világ tudósítóinak és fotósainak bátorsága előtt tisztelegve”.⁸⁴ Kérését teljesítették. A különszámmal kapcsolatos olvasói levelekből is közöltek néhányat. Egy Hollandiában élő amerikai olvasónak, aki elismerését fejezte ki a tudósítók és fotóriporterek bátorságáért, az volt a véleménye, hogy a képes kiadványból egymagában többet meg lehet tudni a magyar forradalomról, mint az összes addig napvilágot látott újságcikkből.⁸⁵ A *Life* szerkesztői a szörnyű képek közlésével kapcsolatos kritikákra reflektálva kitartottak eredeti álláspontjuk mellett: ezekkel lehet a legjobban érzékelteni a magyarok elnyomóikkal szembeni gyűlöletét.⁸⁶

A különszám olasz nyelvű kiadásának fogadtatása minden jel szerint Olaszországban is kedvező volt. 1957. május 2-án Rómában, a Palazzo delle Esposizioniiban megnyílt „Magyar munkások, parasztok és diákok felkelése a kommunizmus ellen” című képzőművészeti kiállítás bejáratánál például ingyen osztogatták a kiadványt. A tárlatot a római magyar nagykövet szerint két hét alatt legalább 25 000-en látták.⁸⁷ Az olaszokat mélyen megrázta a magyarok szabadság- és függetlenségi törekvésének eltiprása, és hatalmas tiltakozást váltott ki Nyugat-Európa egyik legerősebb kommunista pártjának forradalommal szembeni állásfoglalása, az a rágalomhadjárat, amely az olasz kommunista sajtó hasábjain a magyar eseményekkel kapcsolatban napvilágot látott. Az olasz politikai pártok közül egyedül az Olasz Kommunista Párt minősítette az antisztálinista népfelkelést ellenforradalomnak, szükségesnek és jogosnak tartva vérbe fojtását.⁸⁸

Az elkövetkező években nemcsak a *Life* legjobb képeiből válogató, a magazin alapításának vagy a forradalom évfordulója alkalmából kiadott lapszámokban, kötetekben szerepeltek Sadovy, Rougier és Lessing képei, hanem a fényképezés, fotózurnalizmus és háborús fotózás történetével foglalkozó kiadványokból sem hiányoztak.⁸⁹ A fotók ugyanakkor a filmművészetben is

⁸³ Letters to the Editors: Hungarian Patriots. *Life* 1956. december 3. 30; Letters to the Editors: Hungarian Patriots. *Life International* 1957. február 4. 4; Wainwright 1986: 248.

⁸⁴ Letters to the Editors: Hungary. *Life* 1956. december 3. 30; Letters to the editors: Hungarian Patriots. *Life International* 1957. február 4. 4.

⁸⁵ Letters to the editors: Hungary. *Life International* 1957. február 18. 6.

⁸⁶ Letters to the editors: Hungarian Patriots. *Life International* 1957. február 4. 4.

⁸⁷ Szabó Imre levele a Magyar Külügyminisztériumnak. 1957. május 20; Tóth Anna levele a római követségnek. 1957. június 1. MNL OL XIX-J-1-j 7. d. 4/j. 002590/1–2. Olasz képzőművészek és a magyar ellenforradalom.

⁸⁸ Vö. Farkas 2017; Farkas 2018. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy Henry R. Luce felesége, Clare Boothe Luce 1953-tól 1956-ig amerikai nagykövet volt Rómában, és több ízben hangot adott az olasz kommunistákkal szembeni kritikájának. Henry R. Luce ideje felét az olasz fővárosban töltötte, és amellet, hogy fenntartott egy irodát, ahol cége ügyeivel foglalkozott, felesége diplomáciai munkáját is segítette. Brinkley 2010: 384–388.

⁸⁹ Például: Moments remembered. The camera, producing masterpieces on the spot. *Life* 1960. december 26. 98–99; Mydans–Mydans 1968: 42–43, 236; *The best of Life* 1981: 36; Gadney

utat találtak maguknak. Peter Gattwick brit filmrendezőre például olyan elementáris hatást tettek a *Life* és a *Paris Match* magyar vonatkozású riportképei, hogy egyik korai, *Forgotten faces* című (1961) 17 perces, a magyar forradalomról készült dramatizált dokumentumfilmjének jeleneteit azok alapján rekonstruálta és játszatta el az amatőr színészekből, civilekből álló szereplőkkel. Őket úgy válogatta ki, hogy külsejükben is hasonlítsanak a fotókon szereplő személyekre.⁹⁰

A MAGYAR FORRADALOM KÉPEI A KÖZEL-KELETEN

A *Life* nemzetközi lapszámában megjelent magyar képriportra reagálva egy Bejrútban élő olvasó, bizonyos Tony N. Manner a hetilap szerkesztőségének írt levelében, amit az orgánium meg is jelentetett 1957 elején, a forradalom Közel-Keletre gyakorolt hatására hívta fel a figyelmet: „A magyar vérfürdő fontos leckét fog jelenteni azoknak a közél-keleti országoknak, amelyek elhiszik, hogy Moszkva számára a béke a legfontosabb.”⁹¹ A levélíró jóslata 1959-ben be is igazolódott, olyannyira, hogy a magyar forradalomnak szentelt különszám arab nyelven is megjelent. Erről az amerikai napilapok mellett természetesen a *Life* is hírt adott.⁹² Egy meglepő könyvsiker a *Közel-keleten* című cikkében a hetilap beszámolt arról, hogy az Egyesült Arab Köztársaság új kommunista-ellenes kampányához a *Life* különszámának arab változatát használta fel, amely a borítót, a címet (magyarul: *Amikor a kommunizmus megjelenik egy országban*) és az előszót leszámítva mindenben megegyezett az eredeti angol kiadvánnyal. Mint azt az előszó is nyomatékosította, a magyar forradalom és a szovjet agresszió képeivel kívánták tudatosítani az olvasókban, hogy hasonló helyzet fog megisméltódni a térség országaiban, ha a kommunista erők veszik át a hatalmat Irakban. A fotókat itt tehát az antikommunista arab propaganda használta fel saját politikai céljaira. A *Life* cikke szerint a kiadvány fogadtatása – különösen Kairóban és Bejrútban – a helyi viszonyokhoz mérten példa nélküli volt: 300 000 példány fogyott el belőle. A hetilap az angol és arab nyelvű különszám borítójának képei alatt James Burke remek, nagy méretben reprodukált fotóját is közölte, amelyet a *Life* fotóriportere Kairóban egy Nílus melletti parkban kapott lencsevége (5. kép). A felvétel középpontjában egy közvetlen közélről lefotózott férfi látható profilból cigarettával a szájában és a különszámmal a kezében. Éppen Michael Rougier egy teljes oldal-

1986: 84–88; Evans 1997: 113–114.

⁹⁰ Cook 2013; Köves 2016; Pál 2016.

⁹¹ Letters to the Editors: Hungary. *Life International* 1957. február 18. 6.

⁹² A *Life* arab nyelvű különszáma 1959; Sequel: a surprising best-seller for Mideast. LIFE's *Hungary's Fight for Freedom* in Arabic. *Life* 1959. június 29. 43; *Life International* 1959. augusztus 17. 74; Nasser's three faces of the world. *Life* 1959. július 20. 98. Itt köszönöm meg Abdallah Al-Naggar egyiptomi történésznek, hogy önzetlenül lefordította és megküldte részemre az egyoldalú, számozás és aláírás nélküli előszót, illetve további oldalakat a kiadványból.

párt betöltő fotóját nézegeti, amelyen négy forradalmár látható, amint az utcán megbeszélést tartanak. Rougier leghangsúlyosabb karaktere, a keménykalapos fiatal férfi (Fejes József Tibor) tekintete éppen az arab férfira irányul. Függetlenül attól, hogy nem tudjuk, hogy Burke beállította-e a jelenetet, a fotó jól érzékelteti azt a többszörös áttételű hatást, amelyet a *Life* 1956-os fotói kiváltottak. A cikk ugyanakkor azt is jól mutatja, hogy a magazin milyen módon csatolt vissza fotósai és szerkesztői korábbi munkájára, ami újabb lehetőséget teremtett, hogy ismét nyomatékosítsák együttérzésüket a kommunista zsarnokság ellen fellázadó magyarokkal.

A fénykép itt tekinthető meg:

<https://books.google.hu/books?id=lkgEAAAAMBAJ&lpg=PP1&lr&hl=hu&pg=PA43#v=onepage&q&f=true>

5. kép. *A Life International 1959. július 20-i száma James Burke felvételével a 43. oldalon. (Országgyűlési Könyvtár)*

A LIFE FOTÓI A VASFÜGGÖNY MÖGÖTT

A forradalom leverését követően rövidesen beigazolódott, hogy a *Life* szerkesztőségében azoknak lett igazuk, akik aggódtak a fotókon felismerhető személyek felelősségre vonása miatt. Kádárék, hogy hatalmukat legitimálják, a forradalom lejáratására, a forradalmárok hiteltelenné tételére és kriminalizálására törekedtek. Az 1956-os eseményeket az 1919-es fehérterror rémtetteivel állították párhuzamba, amihez a Köztársaság téri atrocitások szolgáltatták a kiindulási pontot. A legmeggyőzőbb és széles körben használható, az új kommunista hatalom saját politikai céljait szolgáló bizonyítékok azok az amatőr és professzionális, hazai és külföldi mozgó- és állóképek voltak, amelyekkel alá lehetett támasztani a felkelők brutalitását és az „ellenforradalmi rémtetteket”.⁹³ Ezeket a felvételeket, közülük is kiváltképp a nyugati képes hetilapokban közölt kiváló minőségű

⁹³ A forradalom napjaiban készült fényképek, filmek megtorlásban és propagandában való felhasználásáról lásd Rév 2005: 240–249; Jalsovszky 2007; Müller 2012; Apor 2014: 61–96; Müller [2014]; Tulipán 2014: 26–28, 174–199; Murai 2016; Bognár 2017: 80, 82–83; Tulipán 2017. A sajtó megtorlásban játszott szerepéről lásd Sonnevend 2013: 201–217.

sajtófotókat, a nyomozások során a forradalomban tevékenyen részt vett személyek felkutatására, azonosításra, a felkelők elleni perek tárgyi bizonyítékaiként, érzelmi nyomásgyakorlásra, a különféle propagandaanyagokban (sajtó, könyv, kiállítás, film), történelemkönyvekben, köztük iskolai tankönyvekben, az ellenforradalmi narratíva alátámasztására is felhasználták.

Mint a legtöbb fegyveres konfliktusnak, a magyar forradalomnak is voltak olyan tragikus epizódjai, amikor az indulatok elszabadultak, és az önbíráskodást nem lehetett megfékezni. A népitételek közül súlyosságát és dokumentáltságát tekintve kétségtelenül kiemelkedtek a Köztársaság téren történt erőszakos cselekmények. A rendőri szervek tudták, hogy sok felvétel készült a téren, hiszen azokban a napokban tartózkodott a legtöbb nyugati tudósító Budapesten. Az egyik fő feladat az volt, hogy minél több, a téren történetekkel és más eseményekkel kapcsolatos, a felkelők erőszakosságát dokumentáló sajtóanyagot, köztük fotóreprodukciókat gyűjtsenek be. A Külügyminisztérium illetékesei a külföldi magyar követségekhez fordultak segítségért külön hangsúlyozva az erőszakos cselekményeket alátámasztó sajtóanyagok kiválasztását.⁹⁴ Ezzel párhuzamosan a hatóságok nagy erőket mozgósítottak a Magyarországon fellelhető bizonyítékok, köztük a mozgó- és állóképek elkobzására is. A politikai rendőrség a beszerzett filmeket, negatívokat, papírképeket és újságkivágaton szereplő felvételeket különböző méretben reprodukálta, sokszorosította, és fotóalbumokat állított belőlük össze, amelyeket azután a felkelők elfogása és azonosítása során használt. A *Life* fotóriporterei által készített fotók is több albumban, azoknak is a Köztársaság téri atrocitásokat dokumentáló részeiben szerepelnek.⁹⁵

A *Life* fotóit, akárcsak a többi felvételt, a rendszer ideológiai legitimációját alátámasztó propagandában is felhasználták. A hazai nyilvánosság elsőként a sajtó hasábjain ismerhette meg az amerikai magazin részére készült fotók egy töredékes részét. A fényképfelvételek közül Sadovy képei, különösen nehezen felejthető fotósorozata szerepelt a legtöbbet az újságokban. Még mielőtt azonban azok megjelentek volna, a Honvédelmi Minisztérium lapja, a *Honvéd Újság* 1957. január 12-i szombati számában a fotóriporter személyes beszámolójának szó szerinti fordítását is lehozta. A szöveget Sadovy két kis méretben és meglehetősen rossz minőségben reprodukált (képaláírás nélküli) fotójával illusztrálták: az egyik a fán lógó katona holttestét leköpő nőt, a másik egy magát megadó államvédelmis katonát ábrázolt a hátulról történő lelövését megelőző másodpercekben.⁹⁶ Az anyagot a *Life* nemzetközi kiadásából vették át, amit azzal is nyomtatékosítottak, hogy a lapnak a fejlécét is reprodukálták. A felvezetésben a lap

⁹⁴ Mint az a római magyar követséghez írt levélből is kitűnik, igaz, a sajtófotókra nem történt külön utalás, a minisztériumot elsősorban azok a magyar vonatkozású cikkek érdekelték 1956. október 20-ig visszamenőleg, amelyek „az ellenforradalmi elemek által elkövetett önkényes atrocitásokkal foglalkoznak”. Kállai József osztályvezető levele a római magyar követségnek. 1956. november 23. MNL OL XIX-J-1-j. 7. d. 4/j. 007750/1. Magyarországi események hatása az olasz belpolitikára. Tájékoztató jelentés kérése.

⁹⁵ ÁBTL 4.1. A–236 1. sz., A–237 2. sz., A–238. 5. sz. fotóalbum 1956-ról.

⁹⁶ Budapest: „Úgy hullottak az emberek, mint a legyek”. *Honvéd Újság* 1957. január 12. 1. 3.

szerkesztői nem győzték kifejezni „hálájukat” Sadovynak, hogy elkészítette „drámai írását és a borzalmakat feltáró bátor felvételeit”, és az amerikai magazinnak, hogy azokat megjelentette és széles körben propagálta: „A »Life« jóvoltából öt világérsz olvasói tudták meg, milyen szörnyű cselekedetektől, milyen förtelmes gyilkosságoktól kellett megszabadítani hazánkat.”⁹⁷ A „kommunistaellenes propaganda fellegvárának” minősített Time Inc. legnépszerűbb orgánumát üzleti érdekektől vezérelt szenzációkeltéssel vádolták.

A magyar sajtó rövidesen nyilvánosságra hozta Sadovy legismertebb fotósorozatának képkockáit is. A képeket tudomásom szerint a *Népszabadság* közölte először. A hatalom legfőbb propagandaeszközéül szolgáló központi pártlap, amely a *Life* fotóriportereinek felvételein is látható személyek (például a holttestet leköpő prostituáltként feltüntetett „Mocsok Mária” és az alvilág vezérének titulált, november 4-e körül elhunyt „Tuskólábú Jankó”) lejárataiban is élen járt, a „Fehér Könyv” 2. kötetének megjelenése kapcsán illusztrációként publikálta Sadovy képsorozatának első és második képkockáját, azt is megjelölve a képaláírásban, hogy a *Life* különszámából származnak a képek.⁹⁸ Nem sokkal ezután jelent meg a *Magyar Ifjúságban* Sólyom József riportja a két áldozatról (Berta Somogyi Lajos és K. Farkas József), akik túléltek a sortüzet.⁹⁹ A lap egy-egy friss képet közölt az egykori sorkatonákról, és Sadovy sorozatának első két, illetve negyedik képkockáját is publikálták. Az első felvételen nyilakkal jelölték meg a szereplőket. A szerkesztők nemcsak a szövegben utaltak rá, hanem a *Paris Match* logójával is – ezt utólag montírozták a két alsó fotóra – egyértelművé tették, hogy a francia magazin képriportja alapján reprodukálták a fotókat. Sólyom József cikkét pár nap múlva teljes egészében átvette a *Népszabadság* is, igaz, Sadovy fotósorozatának ekkor már csak az első és a negyedik felvételét hozták le, és a *Paris Match*-logót is elhagyták.¹⁰⁰ Sólyom József cikkét az elkövetkező hónapokban és évtizedekben számos, a „nemzeti hősnék” tekintett túlélők sorsával, magánéletével foglalkozó, nemegyszer Sadovy és/vagy magyar fotóriporterek riportképeivel illusztrált cikk követte.¹⁰¹ 1957. áprilisban a *Szabad Föld* például egy olyan riportképet publikált Sadovy legerősebb hatású felvétele alatt, amelyen

⁹⁷ *Honvéd Újság* 1957. január 12. 1.

⁹⁸ Emlékeztető az ellenforradalom napjaira. Megjelent a Fehér Könyv második füzetében. *Népszabadság* 1957. február 3. 12. A *Népszabadság* 1957-es riportképeire lásd Bognár 2017.

⁹⁹ Sólyom József: Vádolnak a sírból visszajöttek. *Magyar Ifjúság* 1957. február 16. 3.

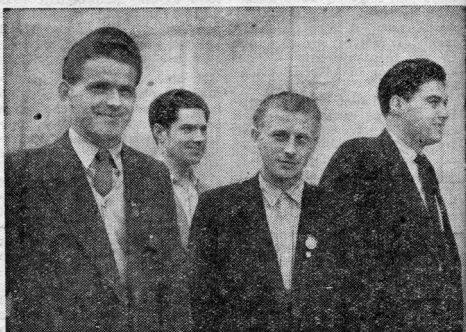
¹⁰⁰ Vádolnak a sírból visszajöttek. Sólyom József riportja a *Magyar Ifjúság* 1957. február 19. 9.

¹⁰¹ Például: A „sírból visszajött” harmadik is vádol. *Népszabadság* 1957. február 26. 9; A „sírból visszajöttek” üzenik: Köszönet az emberségért. *Magyar Ifjúság* 1957. február 23. 3; Szabó László: Hősökről szólunk. *Népszabadság* 1957. április 14. 5; Utólagos felszólalás. Egy jelöltreől. *Népszabadság* 1963. február 3. 2; Sólyom József: Élj, boldogulj, gyermekem! I. *Népszabadság* 1985. április 12. 6; Kádár Péter: A védő III. *Dolgozók Lapja* 1986. november 1. 3. Vö. Bognár 2017: 78, 83.

Újra a Köztársaság téren

Köztársaság tér, 1956. október 30. A gyilkos sortűz pillanatában... Baloldalt Berta Somogyi Lajos.

Köztársaság tér, 1957. április 19. Akik hőiesen helytállva túlélték az ellenforradalmi vérengzéseket.

6. kép. A Szabad Föld 1957. április 28-i száma John Sadovy és egy ismeretlen magyar fotóriporter felvételével a 6. oldalon

a négy mosolygó túlélő látható megsebesülésük eredeti helyszínén, a pártszékház fala előtt (6. kép).¹⁰²

A védők túlélésével nemcsak a magyar sajtó (és a hír megjelenését követően a *Life* magazin) foglalkozott, hanem az egyik angol nyelvű szovjet propagandakiadvány is említést tett róla. Sadovy két fotója mellett egy későbbi felvételt is publikáltak a két túlélőről, amint kitüntetésüket követően egy megtérített asztalnál mulatnak.¹⁰³

A hatalom a sajtótermékek mellett a kiállításoknak is fontos szerepet szentelt az ellenforradalom elbeszélésének a szélesebb nyilvánosság előtt történő bemutatásában.¹⁰⁴ 1957-ben az ország több pontján tárlatokat, vándorkiállításokat szerveztek, amelyekben több száz fotót is szerepeltettek. A túlnyomórészt külföldi lapokból származó fotókópiákkal illusztrált tablókát, plakátokat is bemutattak az ellenforradalmi propaganda legfontosabb üzeneteivel. Ilyen volt az *Így történt... Az ellenforradalom gazzettei* című tabló is, amelyről Sadovy (4)

és Lessing (1) legismertebb felvételei sem hiányoztak.¹⁰⁵

Az ellenforradalmi ideológia legrészletesebb és szisztematikusan kidolgozott összefoglalását célzó, „Fehér könyv” néven ismertté vált ötkötetes kiadványban is fontos szerep jutott a fotóknak, így a *Life* fotóriporterei által készített riportképeknek is. Sadovynak 11 (néhányat több alkalommal), Lessingnek pedig 3 fotóját

¹⁰² R. L.: Újra a Köztársaság téren. *Szabad Föld* 1957. április 28. 6. A fotó alatt a következő kommentár szerepel: „Ez a négy munkás- és parasztfiatal azok közül való, akik 1956. október 30-án a budapesti párházát védtek a nekivadult, gyilkos ellenforradalmárok és közönséges bűnözők támadásától, és akiket az ellenforradalmárok ki akartak végezni. Mindannyian súlyosan megsebesültek, de csodával határos módon felgyógyultak sebeikből. Most meglátogatták megkínzásuk színhelyét, és képiünk azon a helyen mutatja őket, ahol a gyilkos golyók életükre törtek.”

¹⁰³ Belokon–Tolskilov 1957: 64–65. oldal között. Közli: Poggi 2015: 201.

¹⁰⁴ Erről részletesen: Müller 2012: 326–327.

¹⁰⁵ ÁBTL 3.1.9. V-143709. Közli: Müller 2012: 333–334. Vö. Casoar–Balázs 2016: 83–85.

közölték.¹⁰⁶ A cél itt is az volt, akárcsak a kiállításoknál, hogy 1919, a Horthy-korszak és 1956 között folytonosságot teremtve mindenki számára érthető módon bemutassák az „ellenforradalmárok büntetteit” és „állatias fasiszta vérengzését”. A kiállítását tekintve (tipográfia, papír, nyomdatechnika, kötés) meglehetősen silány minőségű és kisméretű füzetekben közölt felvételek többsége az „ellenforradalmi” erőszak, a „fehérterror rémtetteinek” öncélú bemutatására törekedett. Az utolsó kötetből érdemes kiemelni egy példát, amely a nyugati, azon belül is az emigráns magyar sajtó propagandatevékenységét volt hivatott leleplezni. Sadovy híres fotósorozatával arra kívántak rávilágítani, hogyan hamisították meg a tényeket a kommunistaellenes orgánumok. Illusztrációként közölték a *Délamerikai Magyar Hírlap* lapkivágatát, amelyen Sadovy négy fotója volt látható a következő címmel: *Így gyilkolnak az oroszok*. A cím és a képaláírás segítségével úgy állította be a magyar nyelvű emigráns lap – nem tudni, hogy szándékosan vagy tévedésből –, mintha a szovjetek lőttek volna, és a felkelők lettek volna az áldozatok.¹⁰⁷ Az eset jól példázza, hogy az eredeti kontextus átértelmezésével, a képaláírással és a szöveggel – a kommunista propagandához hasonlóan, csak ellenkező ideológiai töltettel – miként lehet a sajtófotókat a hírek manipulálására felhasználni.

Sadovy egyik fotója a gimnáziumi történelemtankönyvbe is bekerült „A budapesti pártbizottság székháza védőinek legyilkolása (1956)” címmel. A kép közepén egy feltett kezű katona látható, háttal a székház előtt álló tömegnek. Bár a reprodukált kép nem a legjobb minőségű, jól látszik, hogy két személyt már lelőttek. Azért eshetett a választás erre a fotóra, amely szintén egy sorozat része, mert a lövéseket leadók és a holttestek egyaránt láthatók, ráadásul a magát megadó áldozatot háttal állva készülnek kivégezni.¹⁰⁸

Arra is találunk ugyanakkor példát, amikor nem kimondottan propagandacéllal láthatók a magazin fotói. Herskó János 1963-ban bemutatott *Párbeszéd* című játékfilmjének egyik jelenetében az egyik női szereplőt alakító Töröcsik Mari a *Life*-ot lapozgatja, és elborzadva nézi, illetve mutatja meg egy másik szereplőnek Sadovy Köztársaság téren készült fotóit, amelyekre a kamera is ráközelel. Az erőszakos képek a filmben bejátszott október 23-i archív felvételek egyértelmű ellenpontosítására szolgálnak, ami a forradalom korabeli értelmezésének alátámasztását szolgálja. A rövid jelenet abból a szempontból érdekes, hogy az 1956-tal foglalkozó kiadványokat, hetilapokat, így a *Life* különféle kiadásait is a hatalom gondosan elzárta a nyilvánosság elől. A filmben viszont a propagandacélú cikkekből, kiadványokból már ismerős képek, ha csak egy villanásnyira is, eredeti kontextusukban szerepeltek.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Fehér könyv II.: 72, 76–78, 84; III.: 11, 45, 36, 87; IV.: [142]; V.: [98, 101, 108, 172].

¹⁰⁷ Fehér könyv V.: [108]. Vö. *Így hazudnak ők. Népszabadság* 1957. március 15. 5; Rév 2012: 243.

¹⁰⁸ Balogh 1977: 320. Képaláírás: „Az utcákon véres fehérterror bontakozott ki. Ellenforradalmi bandák támadást intéztek a fővárosi pártbizottság Köztársaság téri épülete ellen is, és védőinek többségét kegyetlenül legyilkolták.” Köszönöm Lajtai L. Lászlónak az adatot.

¹⁰⁹ Murai 2016: 85.

KÖZELMŰLT

A *Life* képeinek a rendszerváltozást követően napjainkig tapasztalható hazai jelenléte és használata – ez a legtöbb híres 1956-os nyugati sajtófotóról is elmondható – meglehetősen ellentmondásos. Ugyan a képek a kollektív emlékezet részei, és illusztrációként jelen vannak számos kiadványban, könyvborítón, felbukkannak plakátokon és kiállításokon, gyakran nem tüntetik fel sem a fotográfus nevét, sem az eredeti megjelenés helyét, és legkevésbé sem a fotóriporter szellemi termékeként, műalkotásként tekintenek rájuk. A nyilvános közlések döntő hányadában vagy teljesen hiányzik a képaláírás, képjegyzék, vagy a reprodukciók és papírképek hazai lelőhelye, például a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára szerepel a fotós neve helyett.¹¹⁰ Elgondolkodtató az is, hogy kevés nagyszabású hazai kiállítást rendeztek és színvonalas magyar nyelvű kiadványt jelentettek meg az 1956-os nyugati sajtófotókból. Míg a *Life* három fotóriporterének alkotásait több nagy sikerű külföldi tárlaton is bemutatták, addig Sadovy és Rougier képeinek többsége a leghíresebb felvételeket leszámítva a mai napig ismeretlen a hazai közönség előtt.¹¹¹ John Sadovy fotóiból 2016-ban nyílt nagy sikerű kiállítás Londonban Colin Ford kurátor rendezésében.¹¹² Csak remélni lehet, hogy a cseh származású angol fotográfus eredeti fényképeit Rougier, Lessing és mások riportképeivel együtt Magyarországon is kiállítják egyszer méltó körülmények között.

FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-J-1-j (Külgügyminisztérium, TÜK-iratok), 4/j. (Olaszország, 1945–1965), d. (doboz)

Honvéd Újság, 1957

Life (1936–1972, <https://books.google.hu/books?id=R1cEAAAAMBAJ>)

Life International edition, 1956–1957

Magyar Ifjúság, 1957

¹¹⁰ Bár a források hozzáférhetőségének nehézségéből kifolyólag (a külföldi sajtótermékek jelentős része nem található meg a hazai közgyűjteményekben, illetve azokban nem minden esetben van tételesen feltüntetve a felvétel készítőjének neve) a fotók kutatása körülményes és időigényes, a *Life* fotóinak esetében szerencsések lehetünk, hiszen a magazin amerikai kiadásának 1936 és 1972 közötti számai 2008 óta mindenki számára online is hozzáférhetőek a Google Books felületén, ráadásul a *Life* esetében pontosan beazonosíthatók a fotóriporterek.

¹¹¹ Lessing fotóit kiállították, és kötet is megjelent róluk. Magyarország 1956-ban Erich Lessing képein. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban. 2006. szeptember 23. – december 31. Lessing 2006.

¹¹² Ford 2016.

Népszabadság, 1956–1957, 1998
Paris Match, 1956
Regards, 1957
Szabad Nép, 1954
The New York Times, 1956
The New York Times Magazine, 1966
The Observer, 195
Time, 1956–1957

A *Life* arab nyelvű különszáma 1959: ادلب عيوي شلال خدت امدن ع. Kairó.

A *Life* olasz nyelvű különszáma [1956]: *La battaglia per la libertà in Ungheria. Servizio speciale fotografico di 96 pagine*. (A cura della redazione di Life). "Time". The weekly Newsmagazine Suppl. al n. 24. Paris.

A *Life* spanyol nyelvű különszáma [1956]: *La lucha de Hungría por la libertad. Reportaje gráfico especial de 96 páginas*.

<https://www.magyaroktober.hu> – utolsó letöltés: 2018. január 10.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Apor Péter 2014: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete, 1945–1989*. (Magyar történelmi emlékek értekezések.) Budapest.
- Balázs, Eszter – Casoar, Phil 2006: An Emblematic Picture of the Hungarian 1956 Revolution: Photojournalism during the Hungarian Revolution. *Europe-Asia Studies* (58.) 8. 1241–1260.
- Balogh Endre 1977: *Történelem a gimnázium IV. osztálya számára*. 10. kiadás. Budapest.
- Baughman, James L. 2001: Who read *Life*? The Circulation of America's Favourite Magazine. In: Doss, Erika (ed.): *Looking at Life Magazine*. Washington–London, 41–51.
- Belokon, Alexei – Tolskilov, Vladimir 1957: *The truth about Hungary. Facts and Eyewitness Account*. Moscow.
- Bognár Katalin 2017: Köztársaság tér, 1957. Az 1956-os forradalom nyomai a Népszabadság fénykép-archívumában. In: Ihász István – Pintér János (szerk.): *Történelmi Muzeológiai Szemle. A Magyar Történész Társulat Évkönyve 15*. Budapest, 73–86.
- Brinkley, Alan 2010: *The Publisher. Henry Luce and His American Century*. New York.
- Budapest 1956. 2006: Sárközy Réka et al. (szerk.): *Budapest 1956, a forradalom. Erich Lessing fotográfái: írások és visszaemlékezések*. Ford. Ábrahám Zoltán, Fejér Tamara. Budapest.
- Casoar, Phil 2016: Még egyszer a Pruck Pál fényképe körüli állítólagos bizonytalanságokról. http://hvg.hu/itthon/20161123_meg_egyszer_a_pruck_pal_fenykepe_koruli_allitolagos_bizonytalansagokrol_phil_casoar – utolsó letöltés: 2017. december 10.
- Casoar, Phil – Balázs Eszter 2016: *Budapest hősei*. Budapest.

- Cook, John R. 2013: 'This is not Hollywood!': Peter Watkins and the Challenge of Amateurism to the Professional. In: Shand, Ryan – Craven, Ian. (eds.): *Small-gauge Storytelling. Discovering the Amateur Fiction Film*. Edinburgh, 183–200.
- Davenport, Alma 2000: *The History of Photography. An Overview*. Albuquerque.
- Doss, Erika 2001: Introduction: Looking at Life: Rethinking America's Favourite Magazine, 1936–1972. In: Doss, Erika (ed.): *Looking at Life Magazine*. Washington–London, 1–21.
- Elson, Robert T. 1973: *The World of Time Inc. The Intimate History of a Publishing Enterprise*. Volume Two: 1941–1960. New York.
- Eörsi László 2006: *Köztársaság tér, 1956*. Budapest.
- Evans, Harold 1997: *Pictures on a Page. Photo-journalism. Graphics and Picture Editing*. London.
- Farkas Judit Antónia 2017: „Elmondták cikkeikben, amit elmondhattak, a többit elhallgatták.” Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc a Budapestről tudósító olasz kommunista újságírók szemével. I. In: Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas Évkönyv 2016*. Budapest, 291–308.
- Farkas Judit Antónia 2018: „Elmondták cikkeikben, amit elmondhattak, a többit elhallgatták.” Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc a Budapestről tudósító olasz kommunista újságírók szemével. II. In: Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas Évkönyv 2017*. Budapest, 367–381.
- Fehér könyv I–IV.: *Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben*. [Budapest, é. n.]
- Fehér könyv V.: *Nagy Imre és büntérsai ellenforradalmi összeesküvése*. [Budapest, é. n.]
- Foote, Timothy 1956: 'Their first taste of victory' In: MacLeish, Kenneth – Foote, Timothy (eds): *Hungary's Fight for Freedom. A Special Report in Pictures*. New York, 2.
- Ford, Colin 2016: *Freedom first – The 1956 Hungarian Revolution in Pictures. Photographs by John Sadovy*. [Az azonos című kiállítás kísérő füzet, amelyet a Londoni Magyar Kulturális Központ munkatársai állítottak össze.] London.
- Gadney, Reg 1986: *Cry Hungary. Uprising 1956*. Intr. Mikes, George. London.
- Jaloszvsky Katalin 2007: Az 1956-os forradalom fotográfiái a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában. In: Ihász István – Pintér János (szerk.): *Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 7*. [Budapest] 135–156.
- Köves Gábor 2016: *Forradalom 100 fontból – Peter Watkins filmrendező*. <http://magyarnarancs.hu/film2/forradalom-100-fontbol-101846> – utolsó letöltés: 2018. március 15.
- Lessing, Erich 2006: Visszaemlékezés 1956-ra. Ford. Ábrahám Zoltán. In: *Budapest 1956*. 2006. Budapest, 14–21.
- Luce, Henry R. 1956: Forward. In: MacLeish, Kenneth – Foote, Timothy (eds): *Hungary's Fight for Freedom. A Special Report in Pictures*. New York.
- MacLeish, Kenneth – Foote, Timothy (eds) [1956]: *Hungary's Fight for Freedom. A Special Report in Pictures*. New York.
- Molnár János [2006]: Külföldi tudósítók az 1956-os forradalomban. http://server2001.rev.hu/msite/display_item.asp?id=2&act=tu – utolsó letöltés: 2018. október 23.
- Morello, Paolo 2006: *Mario De Biasi. Budapest 1956*. Palermo.
- Murai András 2016: Újrahasznosított felvételek. 56-os filmdokumentumok a kora Kádár-rendszer nyilvánosságában. *Korall* (17.) 65. 78–89.

- Müller Rolf 2012: A megtorlás fényképei. In: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Budapest, 305–334.
- Müller Rolf [2014]: A helyszíntől az emlékhelyig. A politikai rendőrség képeinek jelentésrétegei és használata. In: Horváth Sándor (szerk.): *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Budapest, 271–293.
- Mydans, Carl – Mydans, Shelley 1968: *The Violent Peace. A Report on Wars in the Post-war World*. New York.
- Pál Zsombor Szabolcs 2016: *Egy elfeledett angol dokumentumfilm 1956-ról*. http://napitortenelmiforras.blog.hu/2016/06/27/egy_elfeledett_angol_dokumentumfilm_1956-rol – utolsó letöltés: 2018. február 28.
- Photojournalism* 1971: *Photojournalism. By the Editors of Time-Life Books*. New York.
- Poggi, Isotta 2015: The Photographic Memory and Impact of the Hungarian 1956 Uprising during the Cold War Era. *Getty Research Journal* 2015. No. 7. 197–206.
- Rév, István 2005: *Retroactive Justice. Prehistory of Post-Communism*. (Cultural Memory in the Present.) California.
- Sonnevend, Julia 2013: *Global Iconic Events: How News Stories Travel Through Time, Space and Media*. (PhD dissertation.) New York.
- The Best of Life* 1981: *The Best of Life* (Introduction Ralph, Graves). H. n.
- Tulipán Éva 2014: *Ostrom 1956-ban. A Köztársaság tér emlékezete*. Budapest.
- Tulipán Éva 2017: Az erőszak arcai. Atrocitások és mártírok 1956 „ellenforradalmi” értékelésében. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): *1956: Erőszak és emlékezet. Tanulmányok*. [Budapest,] 25–45.
- Wainwright, Loudon 1986: *The Great American Magazine. An Inside History of Life*. New York.
- Webb, Sheila M. 2016: Creating Life: "America's Most Potent Editorial Force". *Journalism & Communication Monographs*. (18.) 2 55–108.